

OPTATIIVIRAKENNE JA DIREKTIIVIKSI KIELIOPIILLISTUMINEN

Yrjö Lauranto, Tampereen yliopisto

Artikkelissa käsitellään kahta suomen kielen konstruktioita, jotka kumpikin alkavat finiittiverbillä. Verbi on rakenteissa konditionaalin preesensin jommassakummassa 2. persoonassa, mutta tästä huolimatta näihin lauserakenteihin ei voi lisätä subjektitarkoitteeseen viittaavaa pronominia. Rakenteet ovat tyyppiä 1 *näkisit tän* ja tyyppiä 2 *tulisit nyt*. Näiden kahden rakenteen käyttöä ja perusmerkitystä tarkastellaan arki- ja verkkokeskusteluaineiston valossa.

Kohderakenteita on kutsuttu optatiivirakenteiksi. Optatiivien merkitys on kuvattu puhujan toiveeksi. Tyypin 1 konstruktio onkin selvästi optatiivirakenne. Artikkelissa valotetaan yhtä sellaista teksti- ja keskustelu ympäristöä, jossa optatiivirakennetta tavataan käyttää. Tyypin 2 konstruktioita ei käytetä samaan tapaan kuin tyypin 1 optatiivirakennetta, vaan sitä käytetään pikemminkin suostutteluun. Tyypin 2 lauserakenteen voikin nähdä kieliopiillistuneen direktiiviksi, laajakäyttöisemmän imperatiivilauseen oheen.

Avainsanat: optatiivirakenne, suostuttelurakenne, direktiivit, kieliopiillistuminen, konditionaali.

1. JOHDANTO

Käsittelen tässä artikkelissa toimintaan kehoittamista ja sitä, miten toimintaan kehoittamisen perustarve on rakentunut suomen kielioppiin.¹ Toimintaan kehoittamiseen liittyy läheisesti direktiiviyden käsite. En kajoa tässä artikkelissa juurikaan direktiiviyden kieliopiilliseen tyyppi-ilmentymään, imperatiivilauseeseen, sillä käsittelen sitä muualla (ks. Lauranto [tulossa a

ja b]), joskin vertaan artikkelin loppupuolella tutkimuskohteenani olevia lauserakenteita syntaktiseen imperatiivikonstruktioon, imperatiivilauseeseen. Oletan, että koska direktiiviyden merkitys on kielessä (ja kulttuurissa) niin fundamentaalinen, se voi kiteytyä kielioppiin useammaksi kuin yhdeksi lausekonstruktioksi².

Rajaan seuraavaksi ne konstruktioita, jotka ovat tutkimukseni ytimessä ja määrittelen tutkimuskysymykseni (luku 1.1). Luvussa 1.2 esittelen aineistoni. Artikkelini etenemisen selostan luvussa 1.3.

¹ Olen hyvin kiitollinen niille kahdelle Puhe ja kieli -aikakauslehden toimituskunnan valitsemalle arvioijalle, jotka lukivat artikkelikäsikirjoitukseni. Ilman heidän palautettaan moni artikkelini ydinkohta olisi jäänyt epäselväksi ja ristiriitaiseksi.

Yrjö Lauranto
Tampereen yliopisto
Kieli- ja käännöstieteiden yksikkö
33014 Tampereen yliopisto
yrjo.lauranto@uta.fi

² Olen tietoinen siitä, että konstruktiokieliopissa erotetaan toisistaan konstruktio (engl. *construction*) systeemisestä ilmiönä, abstraktisena skeemana ja konstruktio (engl. *construct*) edellisen aktuaalisena toteutuksena (Goldberg 1995). Käytän kummassakin merkityksessä termiä *konstruktio*. Konstruktion synonyymina käytän termiä *rakenne*. Systeemiseen abstraktioon ja sen notatioon viittaa termillä *skeema*.

1.1 Kohdekonstruktioiden rajaus ja tutkimuskysymykset

Artikkelini keskiössä on kaksi rakennetta, joiden kummankin finiitti on konditionaalimuotoinen ja jotka alkavat finiittiverbillä. Käsiteltävät rakenteet ovat tyyppiä (a) ja tyyppiä (b).

- a) Tiina Onks se turvoksissa.
Timo => Vittu näkisit tän. (YML-p)
- b) *mankuvalla äänellä* Tu-liiisiit nyyyt Jo-jensuuhu! Tu-liiisiit nyyt! (YML-f)

Kumpaakin konstruktioita määrittävät seuraavat rakenteelliset piirteet:

- finiittiverbi on lauseen alussa
- subjektia ei (tavallisesti) ilmaista omana lausekkeenaan³
- finiittiverbi on 2. persoonassa ja
- finiittiverbi on konditionaalimuotoinen.

Tyyppin b *tulisit nyt* -konstruktiossa on lisäksi mukana *nyt*-partikkeli. Huomattavasta rakenteellisesta samankaltaisuudesta huolimatta konstruktioita kuitenkin käytetään eri tavalla. Rakenteisiin eivät myöskään sovi finiitteiksi aina samat verbit. Kuten myöhemmin

osoitan, *nyt*-partikkelillisen rakenteen voikin nähdä kieliopillistuneen direktiiviksi. *nyt*-partikkeliton rakenne ilmaisee sekin direktiivien tapaan puhujan intentiota, mutta en kuvaa sitä kieliopillistuneeksi direktiivikonstruktioksi, sillä nähdäkseni sen peruserkitys ei ole direktiivinen, niin kuin myöhemmin

³ Tämä on itse asiassa se seikka, joka erottaa rakenteet muodollisesti deklaraatiivi- ja interogatiivilauseista. Niissähän 2. persoonan subjekti voidaan ilmaista myös vastaavana pronomiinina (ja erityisesti arkipuhelikesä ilmaistaankin), esim. *sä tulisit Joensuuhun; tulisitsä Joensuuhun, tulisitko sä Joensuuhun.*

sen käytön tarkastelukin osoittaa. Kutsun partikkelitonta rakennetta Kauppisen (1998: 187–189) tapaan optatiivirakenteeksi.

Artikkelini topikaalista ydintä on direktiiviksi kieliopillistuminen, ja siihen liittyy eritoten *tulisit nyt* rakenne. Siihen ovat kiinteässä yhteydessä seuraavat neljä kysymystä:

1. **Optatiivirakenne.** Optatiivirakenteen synty nojaa pitkälti suomen konditionaalimoduksen puhujaintentiokorosteeseen merkitykseen (ks. esim. Kauppinen 1998: 163–172). Optatiivirakennetta on kutsuttu myös toivomusrakenteeksi. Mutta optatiivirakenne ei ole tietenkään pelkkä sidonnainen morfeemi: se on syntaktinen kokonaisuus. Tähän kokonaisuuteen liittyy finiitin konditionaalimerkinnän lisäksi se, että konstruktio on finiittiverbialkuinen. Rakennetta käytetään 2. persoonassa, ja se on lisäksi subjektipronominiton. Optatiivisuuden interaktiivinen merkitys on siis saanut syntaktisen hahmon grammaattisessa olevaisuudessa. Käsitelen artikkelissani yhtä sellaista retorista kuviota, johon optatiivirakenne selvästi hakeutuu.
2. ***tulisit nyt* -rakenne.** Rakenteen merkityksessä voidaan nähdä taustalla optatiivinen merkitys, sillä se ilmaisee tietyllä tapaa puhujan toivetta, ja niin ollen siihen liittyy puhujan intentio. Rakenne ilmaisee kuitenkin enemmän kuin partikkeliton optatiivikonstruktio. *tulisit nyt* -rakenteeseen liittyy vahva puhuteltavaa velvoittava aspekti, direktiivisyys. Käsitelenkin artikkelissani sitä, minkälaista direktiiviyttä synnytetään optatiivirakenteen ja *nyt*-partikkelin syntaktisella yhteenliittymällä.
3. ***nyt*-partikkeli.** *nyt*-adverbin partikkelistuminen on saattanut hyvinkin lähteä liikkeelle muista yhteyksistä kuin *tulisit nyt* -konstruktiosta, mutta yhtä kaikki

nyt-sana on nykykielessä toisinaan diskurssia ohjaileva partikkeli, toisinaan adverbi, jolla kuvataan kielenulkoista maailmaa. Käsittelen *tulisit nyt* -rakenteen yhteydessä myös sitä, mitä piilee *nyt*-partikkelin diskurssimerkitysten taustalla, ja sitä, miksi *nyt* liittyy luontevasti juuri direktiivimerkityksiseen konstruktion.

4. **Optatiivirakenteen ja *tulisit nyt* -rakenteen rajojen hämäryys.** Vaikka optatiivirakenne ja *tulisit nyt* -rakenne eroavatkin toisistaan käytöltään ja perusmerkitykseltään, on kuitenkin tilanteita, joissa näitä kahta rakennetta ei voi hevin erottaa toisistaan. Käsittelen artikkelisani myös sitä, mitä tähän kahden rakenteen hämäärään rajatilaan asettuu.

1.2 Aineisto

Melkein kaikki esimerkkini ovat verkosta (lähinnä verkkokeskusteluista), tekstiviesteistä ja sähköpostikirjeistä. Aineistossani on myös arkipuheesta – niin kasvokkaiskeskusteluista kuin puhelinkeskusteluistakin – otettuja esimerkkejä. Merkinnät esimerkkien jäljessä kertovat, mistä ne ovat peräisin. Aineistoalkuperää osoittavat lyhenteet on selitetty artikkelin lopussa ennen aineistolähteitä. Verkkokeskustelujen nimimerkkejä en ole muuttanut. Kielenkäyttäjien nimet olen sen sijaan muuttanut niissä tilanteissa, jotka eivät ole julkisia ja joissa tilanteen osallistujat ovat esiintyneet omina itsenään: kasvokkais- ja puhelinkeskusteluissa, sähköpostikirjeenvaihdossa sekä Facebook-päivitysten kommenttikeskusteluissa.

Kävin tätä artikkelia varten läpi noin 12 tuntia arkisia puhelin- ja kasvokkaiskeskusteluja (Helsingin yliopiston Keskustelututkimuksen arkisto), mutta aineistossa esiintyneistä jommankumman 2. persoonan konditionaalimuodon sisältävistä lauseista

ei yksikään edusta puheena olevia rakenteita. Tämä on sinänsä kiinnostava seikka, sillä kumpikaan artikkelini keskiössä oleva rakenne ei ole intuitioni mukaan harvinainen.⁴

Saattaa olla kysymys ainakin osin siitä, että tietynlaisia aiheita vältellään sellaisissa keskusteluissa, jotka tiedetään nauhoitettavan, ja osin siitä, että koska tutkimuskohteena olevat rakenteet liittyvät hyvin spesifeihin puhetoimintoihin, kuten myöhemmin käy ilmi, rakenteita ei aineistossa esiinny, jos nauhoitukseen ei yksinkertaisesti satu tulemaan mukaan niitä tilanteita, joissa nämä spesifit puhetoiminnot esiintyvät. Uskon kuitenkin, että jo tämänkin aineiston analyysi on sovellettavissa kasvokkaistilanteissa käytettyyn kieleen.

Olen kerännyt edellä mainitsemistani kielenkäyttötilanteista satakunta esimerkkiä, joissa kohdekonstruktiot esiintyvät. Kasvokkais- ja puhelinkeskusteluissa, sähköpostikirjeenvaihdossa sekä Facebook-tilapäivitysten kommenttikeskusteluissa esiintyvät kohdekonstruktiesiintymät olen ottanut mukaan aineistooni silloin, kun olen niihin kiinnittänyt huomiota (ja pystynyt merkitsemään niitä muistiin). Verkkoaineistoa olen kerännyt sillä tavoin järjestelmällisesti, että olen etsinyt Google-hakukoneen hauilla eri prosessityyppäjä (ks. jäljempää) edustavia verbileksemejä, jotka ovat konditionaalimuotoisia, jommassakummassa toisessa persoonassa eivätkä viittaa menneisyyteen. Konditionaalien muodostuksessa olen ottanut huomioon myös arkikielisen *si*-variantin (esim. *hengittäisit(te)*).

Prosessityypeillä⁵ (ks. Halliday [1985] 1994: 106–176; Shore 1992) viittaa saman-

⁴ Intuition ei tosin kannata juuri luottaa, kun pohditaan ilmiöiden frekvenssiä. Ehkä olisi parempi sanoa, että rakenteet eivät vaikuta minusta perifeerisiltä. – Vertailun vuoksi totean, että samassa noin 12 tunnin aineistossa on direktiivejä kuitenkin noin 500, ja näistä imperatiivilauseita noin puolet.

⁵ Termillä *prosessi* en viittaa tässä yhteydessä verbin sisäiseen aspektiin, vaan tarkoitan sillä verbimerkitystä. Prosessi on suhde-entiteetti, jolla on temporaalinen hahmo (ks. myös P. Leino 1993).

kaltaiseen ilmiöön kuin fennistiikassa on viitattu (syntaktisilla) lausetyypeillä, mutta prosessityyppiluokittelu on huomattavasti tarkempi (ks. myös Pajunen 2001). Prosessityypit, joihin verkkohakuni ovat perustuneet, ovat yksinkertaistettuina seuraavat:

- a. materiaaliset prosessit (jotka liittyvät fyysiseen maailmaan), esimerkiksi *tulla, mennä; muuttaa, varastaa, ottaa, lukea, kirjoittaa; erota; sattua, tapahtua*,
- b. behavioraaliset prosessit (jotka ilmaisevat ihmiselle tyypillistä toimintaa), esimerkiksi *katsoa, kuunnella, maistaa* ('try'); *jutella, puhua; nauraa, itkeä, haukotella; hengittää, yskiä, nukkua; laulaa, tanssia*,
- c. mentaaliset prosessit (jotka liittyvät tietoisuuteen ja kognitioon, mm. aistihavaintoihin ja tunteisiin), esimerkiksi *nähdä, kuulla, haistaa, maistaa, tuntea; pitää, inhota, rakastaa, vihata; tietää, uskoa, tajuta, ymmärtää, huomata, ajatella*,
- d. verbaaliset prosessit (jotka liittyvät sananvaihtoon), esimerkiksi *sanoa, kertoa, kysyä, vastata, pyytää*,
- e. relationaaliset prosessit (jotka liittyvät olioiden luonnehdintaan, identifiointiin sekä niiden sijoittamiseen tiloihin ja paikkoihin), esimerkiksi *olla mukava; olla paras ystäväni; olla humalassa; olla Espanjassa*.

Eksistentiaaliset prosessit olen jättänyt kokonaan huomiotta, sillä käsittelen vain 2. persoonan tapauksia. Merkityksellistä tässä yhteydessä ei ole niinkään se, mitä teoriataustaa verbimerkitysten jaottelu edustaa, vaan se, että huomioon tulevat otetuiksi erityyppiset verbimerkitykset. Niin kuin edellä olevasta luettelosta voi huomata, esimerkiksi agenttivista toimintaa ilmaisevia verbejä on eri prosessityypeissä.

Tutkimukseni on empiirinen, mutta se ei perustu yhtenäisen aineiston käsittelyyn: olen

kerännyt tässä artikkelissani käsittelemäni esimerkit erityyppisistä käyttötilanteista (ks. kielitieteellisen empirian luonteesta esim. Itkonen & Pajunen 2010: 50–53). Tutkimukseni ytimessä ei voi tietenkään näin ollen olla konstruktioiden frekvenssi. Aineistoni laatu on luonnollisesti yhteydessä siihen, että käsittelemäni rakenteet ovat osoittautuneet melko harvinaisiksi – ainakin niissä arkipuhetilanteissa, joihin minulla on ollut pääsy. Harvinaisia syntaktisia konstruktioita pitää voida kuitenkin tutkia. (Ks. mts. 50–58.) Tavoitteeni ja päätarkoitukseni on yksinkertaisesti havainnollistaa niitä kehityskulkuja, jotka piilevät direktiivistymisen taustalla, sitä käyttöä, joka erottaa kieliopillistuneen direktiivin ei-kieliopillistuneesta, ja niitä syntaktis-semanttisia eroja, joita kieliopillistuneen ja kieliopillistumattoman direktiivi-ilmauksen välillä on.

1.3 Artikkelin rakenne

Artikkeli etenee seuraavasti. Käsittelen ensin *nyt*-partikkelitonta optatiivirakennetta ja sen ympärille rakentunutta retoriikkaa (luku 3). Tämän jälkeen siirryn käsittelemään *nyt*-partikkelillista konstruktioita (luku 4). Käsittelen sitä, miten optatiivirakenteesta on syntynyt direktiivinen konstruktio. Pohdin samassa luvussa direktiivisen *tulisit nyt* -rakenteen yhteydessä *nyt*-sanan merkitystä ja käyttöä, sillä sillä on käsittäkseni merkittävä osa rakenteen kieliopillistumisessa. Vaikka tyypillinen optatiivirakenne ja tyypillinen *tulisit nyt* -rakenne eroavatkin toisistaan niin muodoltaan kuin merkitykseltäänkin, on tapauksia, jotka tuntuvat asettuvan näiden kahden konstruktion hämärälle rajamaalle. Tätä käsittelen luvussa 5. Lopuksi luvussa 6 vertaan *tulisit nyt* -konstruktioita, optatiivirakennetta ja imperatiivilausetta toisiinsa. Aivan aluksi kuitenkin määrittelen sen, mitä direktiiviydellä ja direktiivillä tarkoitan (luku 2).

2. DIREKTIIVIYS

Isossa suomen kieliopissa (ISK 2004: § 1645) määritellään direktiivi seuraavasti:

”[d]irektiivi on ohjaileva lausuma, jolla käsketään, kehoitetaan, pyydetään tai neuvotaan puhuteltavaa toimimaan tai olemaan toimimatta tietyllä tavalla.”

Näin määriteltynä direktiivi on kuvauksessa hyödyllinen käsite. Tämä johtuu muun muassa siitä, että direktiiviksi kutsutaan nimenomaan lausumaa, ei välttämättä vain lausumien yhtä, syntaktista alatyyppeä, nimittäin lausetta (ks. tarkemmin ISK 2004: § 1003–1004). Direktiivit ovat tämän määritelmän mukaan siis syntaktisesti määrittelemättömissä, ja niin ollen ne muodostavat pikemminkin funktionaalisen käyttökategorian kuin kieliopillisesti määriteltävän ilmausryhmän.

Direktiivit liittyvät nimenomaan puhujan ja puhuteltavan väliseen kielellislähtöiseen vaihtokauppaan, sillä direktiiveillä ohjailaan – toisin sanoen puhuja ohjailee – puhuteltavaa tietynlaiseen toimintaan (tai olemaan toimimatta tietyllä tavalla). Direktiiviin liittyvän toiminnan suorittaja on nimenomaan puhuteltava, tyypillisesti tässä ja nyt -tilanteen toinen osallistuja. Tällä tavalla määriteltynä kieliopillistuneeseen direktiiviyteen eivät mahdu sellaiset 3. persoonan imperatiivimuodon sisältävät lauseet, joilla ei ohjaila puhuteltavaa: esimerkiksi lause *Heikki siivotkoon oman huoneensa* ei ole direktiivi, ellei vastaanottajana ole sitten juuri Heikki ja ellei Heikki vastaanottajana tulkitse lausetta puhujan hänelle itselleen kohdistamaksi direktiiviksi.

Kieliopillistunut lausedirektiiviyys ilmenee siis käsitykseni mukaan niin, että direktiivilauseen subjekti viittaa puhuteltavaan. Niinpä lauseessa *Heikki siivotkoon oman huoneensa* direktiiviyys ei ole kieliopillistunutta, vaikka tilanne olisikin juuri se, että Heikki vastaanot-

tajana tulkitseisi lauseen direktiiviksi itselleen. Perusmerkitykseltään ei-direktiivinenkin lause saattaa näet tulla tilanteessa tulkituksi direktiivisesti (ks. Lauranto [tulossa b]); perusmerkityksestä ks. esim. Itkonen 2008: 9–11). Halliday ([1985] 1994) viittaa tällaisiin lausumiin kieliopillisen metaforan käsitteellä, puheaktiteoriassa on puhuttu epäsuorista puheakteista (ks. Austin 1962; Searle 1969). Pidänkin toisistaan erossa toisaalta tilanteiset ja toisaalta kieliopillistuneet direktiivit. Tämän artikkelin ytimen muodostaa nimenomaan direktiiviyden kieliopillistuminen. – Yllä lainaamassani direktiiviyden määritelmässä (ISK 2004) korostuu, kuten jo mainittu, luonnollisesti myös toimintaorientoituneisuus: se heijastuu suoraan niiden finiittiverbien merkitykseen, joita direktiivirakenteissa käytetään (tästä tarkemmin luvussa 4).

Direktiivejä esiintyy muissakin kuin kasvokkaisissa kielenkäyttötilanteissa, mutta kasvokkaistilanteet ovat direktiivien suhteen keskiössä siinä mielessä, että ne rakentuvat *par excellence* puhujan ja puhuteltavan varaan jo hyvin konkreettisessakin mielessä: kasvokkaistilanteiden kieliaineuksen tuottaa yksinkertaisesti useampi kuin yksi kielenkäyttäjät. Kasvokkaistilanteet ovat perusluonteeltaan hyvin vuorovaikutuksellisia. Toki vahvasti puhujan ja puhuteltavan varaan – tosin jo hiukan abstraktimmassa mielessä – rakentuvia tekstilajeja, siis vuorovaikutuksellisia, voivat edustaa kirjallisetkin kielenkäyttötilanteet, esimerkiksi ruoanvalmistusohjeiden antaminen sekä varoitukset ja ohjeet kylteinä. Vieläkin lähempänä kasvokkai keskustelua, mutta silti kirjallisia, ovat tekstiviesti- ja chattitilanteet, sähköpostikirjeenvaihto jne. Missään näistä lausumien direktiivinen tulkinta ei juuri tuota ongelmia. Mitä epämääräisemmäksi puhuteltava (lukija) jossakin kielenkäyttötilanteessa on tehty, sitä vaikeampaa on usein erottaa puhujan puhuteltavaan kohdistamaa ohjailutoimintaa sellaisesta

toiminnasta, jossa puhuja kuvailee asiaintiloja ja rakentaa toimijat käyttämiinsä syntaktisiin konstruktioihin niin, että toimijoiksi voidaan tulkita yhtä hyvin ”puhuteltava” (tekstin lukija) kuin kuka hyvänsä muukin yhteisön jäsen. Näin direktiiviyden ja ei-direktiiviyden raja saattaa hämärtyä (ks. Lauranto [tulossa b]; myös Honkanen 2001 ja 2012: 62–73). Tässä ei tietysti ole mitään erityisen kummallista. Direktiivit muodostavat, niin kuin jo edellä mainitsin, funktionaalisen käyttökategorian, ja tällöin yksittäisen lauseen tulkinta direktiiviseksi tai ei-direktiiviseksi riippuu siitä, millaisesta toiminnasta kulloisessakin tilanteessa on kysymys. Kun itse toiminta tunnustetaan usein sen perusteella, mitä yksittäisillä lauseilla tehdään, ollaan kehässä ja direktiivinen tulkinta saattaa jäädä epävarmaksi.

Erotan toisistaan direktiiviyden ja direktiivin. Direktiivisyys on merkitys direktiivien taustalla – mutta ei vain direktiivien, sillä direktiivisyys voi tulla todeksi myös kokonaisena tekstinä (ks. tarkemmin Lauranto [tulossa b] ja Honkanen 2012). Tällöin ei ole järkevää puhua yksittäisistä direktiiveistä, vaan on puhuttava kokonaisen tekstin direktiiviydestä. Tällaista direktiiviyttä edustavat vaikkapa tietyt mainostekstit, joiden tehtävänä on saada lukija ostamaan mainoksen hyödykkeitä. Jos teksti on rakennettu niin, että potentiaalista ostajaa, tekstin vastaanottajaa, ei ole rakennettu mukaan syntaksiin vaan lauseilla vaikkapa vain kuvaillaan, on vaikeaa nimetä direktiiveiksi yksittäisiä lausumia tai lauseita. Tällainen direktiivisyys kytkeytyy luonnollisesti tekstilajin, kielenkäyttötilanteen, päämääriin (ks. myös László 2001).

Direktiiviyden siemenen voi nähdä lapsen peittelemättömässä tahdossa saada itselleen hyödykkeitä tai saada aikaan itselleen hyödyllistä toimintaa muiden ihmisten avulla. Direktiiviydestä voidaan puhua vasta silloin, kun puhujan tahdosta tulee puhuteltavaa velvoittavaa, toisin sanoen silloin, kun

tahdon aspektiin yhdistyy interaktio. Direktiiviyden merkitys on siis kompleksinen siinä mielessä, että se käsittää yksilönsäisen tahdon lisäksi puhuteltavaa velvoittavan, interaktiivisen aspektin. Direktiiviyttä voidaanakin kutsua puhujan ja vastaanottajan väliseksi velvoitetahtosuhteeksi.⁶ (Ks. tarkemmin Lauranto [tulossa a ja b]; Larjavaara 2007: 496–498; Bates ym. 1976; Halliday 1979.) Tässä kohtaa erityisen huomion arvoista on se, että velvoitetahtosuhte – Larjavaaran (2007: 497) sanoin – ”on siis toiminnallisen tason omaa semantiikkaa, eikä sitä voi palauttaa haluamiseen tai edes tahtomiseen”.

Se, että direktiivit muodostavat kuvauskategorian, joka määritetään puhtaasti aktuaalisesta, tilanteesta syntyvästä käyttömerkityksestä käsin, ei merkitse kuitenkaan sitä, että direktiivisyys, puhujan ja vastaanottajan välinen velvoitetahtosuhte, ei voisi myös kieliopillistua. Direktiivin prototyyppinen ilmaisutapa, vahvin merkki direktiivisen merkityksen konventionaalistumisesta kielioppiin, onkin imperatiivilause (ks. myös ISK 2004: § 1645, 1647; ks. myös Toivainen 1980 ja 1984). Pidän toisistaan siis käsitteellisesti erossa tilanteisen ja kieliopillistuneen direktiiviyden. Minun erityishuomioni kohteena ovat nimenomaan kieliopillistuneet direktiivikonstruktiot, mutta näihin pääsen käsiksi tarkastelemalla tilanteista direktiiviyttä: todellisia kielenkäyttötilanteita ja niissä direktiiveiksi tulkittuja lausumia.

Maailman kielissä on jokseenkin harvinaista se, että direktiivisyys ei olisi kieliopillistunut juuri imperatiivilauseeksi (ks. esim. Zaddock & Zwicky 1985; myös Halliday [1985] 1994). Sen sijaan sellaisia kieliä, joissa ei ole morfologista imperatiivia, on paljonkin, esi-

6 Von Wright (1985: 51–67) onkin kuvannut puhujaintenttiota myös niin, että sen merkitys on ’on päättänyt saada aikaan’. Tästä juuri on kyse: vahva puhujaintentio on nimenomaan *toimintatahtoa*.

merkiksi kiina ja englanti (ks. esim. van der Auwera 2011). 2. persoonien morfologinen imperatiivimerkintä on vain yksi imperatiivilauseen tunnusmerkeistä, eikä morfologisen imperatiivin puute ole mitenkään tavatonta. Suomessa imperatiivilauseen tunnusmerkkeihin kuuluu niin finiitin merkintään liittyviä, morfologisia kuin muidenkin lausekkeiden merkintään ja järjestykseen liittyviä, puhtaan syntaktisia piirteitä. On kuitenkin myös kieliä, joissa ei ole kieliopillistunutta imperatiivilauseetta. Heath (1984: 343–344) esittää, että nunggubuyussa ei ole imperatiivilauseetta vaan sen asemesta käytetään deklaratiiivia, jonka finiitti on futuriviitteinen. McGregorin (1990) mukaan toinen australialaiskieli, guniandi, olisi myös tällainen, imperatiivilauseeton kieli. (Ks. tästä myös Shore 1992: 186–187 ja van der Auwera 2011.)

Toisaalta on kieliä, joissa direktiivisyys on kieliopillistunut useammalla kuin yhdellä tavalla. Tällaisissa kielissä esimerkiksi suostutteluun, käskyyn ja pyyntöön käytetään kuhunkin omaa lausekonstruktioita. Tällöin ei liene järkevää puhua imperatiivilauseesta ollenkaan, vaan loogista on kuvata direktiiviyden kieliopillistuminen kustakin yksityisestä direktiivisestä merkityksestä käsin: direktiivisiä lausetyyppejä tulee siis kuvaukseen useita. (Puheakteista ks. myös Itkonen 2001 ja 2008.) Suomessakin direktiiviyden voi nähdä kiteytyneen useampaan kuin yhteen lauserakenteeseen, imperatiivilauseeseen ja niin sanottuun *tulisit nyt*-konstruktion.

Ennen kuin syvennyn *tulisit nyt*-lauserakenteen analyysiin, käsitelen kuitenkin lausekonstruktioita, johon *nyt*-partikkeli ei kuulu, niin kutsuttua optatiivirakennetta (luku 3).

3. NYT-PARTIKKELITON OPTATIIVIRAKENNE

Optatiivisuus on puhujan intentioihin liittyvä merkitys. Optatiivi-ilmaus ei ole kuitenkaan yhtä voimakas kuin toimintatahto-ilmaus (jonka perusmerkitys on siis edellä määrittelemäni kompleksinen velvoitetahto), optatiivisuudessa on pikemminkin kysymys puhujan toiveesta.⁷ Alla oleva esimerkki 1 on puhelinkeskustelusta.

(1) Jalka [YML-p]

Tiina Onks se turvoksissa.
Timo => Vittu näkisit tän.

Timon käyttämän *näkisit tän*-rakenteen voi tulkita – Kauppista (1998: 187–189) mukailen – perusoptatiiviksi: finiitti on konditionaalimuotoinen, lause on finiittiverbialkuinen ja se on pronominisubjektiton, niin kuin – Kauppinen (mp.) huomauttaa Matihaldiin (1979: 191) viitaten – ”kehottavat ja imperatiiviset lauseet” yleensäkin ovat. Optatiivisuus sopii mainiosti kuvaamaan Timon tuottaman lauseen merkitystä. Timo ei nimittäin vastaa Tiinan esittämään polaariseen interrogatiiviin suoraan afirmatiivisesti, vaan hän ikään kuin kiertää vastauksen käyttämällä optatiivirakennetta. Jatkan tästä kuitenkin vasta hetken päästä.

Kiinnostava kysymys tässä vaiheessa on tietenkin se, onko Timon *näkisit tän*-lause direktiivi – direktiiviyden kieliopillistumistahan tässä artikkelissa käsitellen – jommasakummassa tai kummassakin direktiiviyden merkityksessä: onko kyse vain tilanteisesta direktiivistä vai kielioppiin kiteytyneestä direktiivirakenteesta vai kummastakin vai ei kummastakaan. Mielestäni lause ei edusta ainakaan direktiiviyden kieliopillistumaa. (Huomattakoon, että sanomalla näin en ota

⁷ Optatiivisuudessa lienee nähty myös jotakin valintaan, vaihtoehtoihin liittyvää, sillä nimitys *optatiivi* < lat. *optare* 'valita'.

kantaa siihen, onko rakenne kieliopillistunut jollain muulla tavoin.) Optatiivisuus ei nimitäin ole automaattisesti direktiiviyttä. Kuten edellä luvussa 2 olen esittänyt, direktiiviyden merkitys on kompleksinen siinä mielessä, että se sisältää puhujan tahdon merkityksen lisäksi interaktiivisen toimintavelvoitteen puhuteltavalle. Se, että puhuja ilmaisee tahtonsa, ei tarkoita automaattisesti sitä, että kyseessä olisi direktiivi-ilmaus. Esimerkin 1 rakenne täyttääkin määritelmän vain puoliksi. Se ilmaisee puhujan intention, mutta puhujan ei käsittääkseni voi nähdä velvoittavan kuulijaa tekemään mitään. Tätä osoittaa muun muassa se, että finiittiverbinä on *nähdä*: näkeminen on prosessi, joka ei ole näkijän, sen, johon optatiivirakenteen subjekti viittaa, kontrolloitavissa. Tästä syystä näkemään harvoin kehoitetaan (paitsi tietyissä mainosgenreissä, ks. esim. Shore 1992: 172, 184; ks. myös Shore 1991). Sitä paitsi näkemään kehottaminen olisi tässä nimenomaisessa tilanteessa outoa, sillä jalan näkemiseen puhuteltavalla ei ole minkäänlaisia mahdollisuuksia, sillä kyseessä on puhelinkeskustelu. Tilanteisestakin näkökulmasta *näkisit tän* -lausetta on siis vaikea pitää direktiivinä, semminkin, jos halutaan pitää kiinni siitä, että ”direktiivi on ohjaileva lausuma, jolla käsketään, kehoitetaan, pyydetään tai neuvotaan puhuteltavaa toimimaan tai olemaan toimimatta tietyllä tavalla” (ISK 2004: § 1645).

Palaan nyt keskustelun kulkuun. Keskustelun konteksti on se, että Timon ystävä Tiina, joka on ammatiltaan sairaanhoitaja, tietää Timon polven murtuneen useasta kohtaa. Timo on käyttänyt kyynärsauvoja, koska hän ei ole saanut varata painoa polven päälle. Tiina tietää myös, että luunmurtumien yhteydessä polvesta on hajonnut pehmytkudosta ja ristiside. Timo ei vastaa Tiinan esittämään polven turvotusta koskevaan kysymykseen suoraan myöntävästi. Hänen voikin nähdä käsittelevän Tiinan esittämää polaarista interrogatiivia

tässä tilanteessa ongelmallisena, kyseenalaisena: miksi kysyä turvotuksen olemassaolosta, kun kerran tietää taustan. Tähän, tietynasteiseen turhaumaan, viittaa myös vuoronalkuinen *vittu* (ks. ISK 2004: § 1725–1728). Tuottamallaan optatiivirakenteella Timo tarjoaa Tiinalle keinon päästä ongelmaan johtaneesta tietämättömydestä. Jalan näkeminen nimittäin ratkaisisi sen ongelman, joka Tiinalla mitä ilmeisimmin jalan turvotustilan suhteen on. Merkityksellistä edellisessä on se, että Timon tuottama rakenne voidaan tulkita nimenomaan ratkaisutarjoukseksi. Konditionaali on siis mukana rakenteessa, joka voi saada tilanteisesti tarjoustulkinnan. Konditionaalimoduksen tarjoustulkinnan yhteyteen on nostanut Kauppinen (1998: 183–186). Hän liittää tämän aktuaalimerkityksen eritoten eksistentiaalilauseeseen mutta myös tietyn ehdoin luonnehtiviin suhdelauseisiin (~ predikatiivilauseisiin). Tarjoustulkinta ei rajoitu kuitenkaan vain Kauppisen (mp.) mainitsemiin maailmankuvauslausetyyppeihin⁸ (ks. esim. 2).

- (2) Ne osallistujalistat ym. olis nyt tässä.
Liitteenä siis. [YML-s]

Esimerkki 2 on sähköpostiviestistä, jonka erään kurssin kahdesta opettajasta toinen on lähettänyt toiselle. Viestin ensimmäisellä lauseella kirjoittaja tosiaan tarjoaa kirjeen liitteenä olevia osallistujalistoja ja työtoverilleen. Lause ei ole kuitenkaan maailmankuvaustyyppiltään eksistentiaalilause vaan subjektitarkoitteen paikan

⁸ Käytän termiä *maailmankuvauslausetyyppi* syntaktisen lausetyypin asemesta (ISK 2004: § 891–892), sillä kaikki lausetyypit – niin syntaktiset kuin modaaliset (mt. § 886–890) – ovat syntaktisia. Modaalisia lausetyyppejä kutsun interpersoonaisiksi (vaihtokauppa) lausetyypeiksi (ks. esim. Halliday [1985] 1994). Modaalisuus on käsitetty fennistiikassa laajemmin (ks. esim. Hakulinen & Karlsson 1979) niin kuin ISK:nkin (2004) kanta osoittaa. Laajempaa modaalisuuskäsitettä edustaa mm. Palmer (esim. [1986] 2001: 70–72).

tarkentava, intransitiivinen suhdelause.⁹ Lauseessa on subjekti toisin kuin eksistentiaalilauseessa (ks. Helasvuo & Huumo 2010). Subjektin puolesta puhuu monikollisen NP:n nominatiivimuotoisuus. Subjektin ja finiitin lukukongruenssia lauseessa ei tosin ole, mutta se on yleisemminkin arkisissa kielenkäyttötilanteissa käytetyn kielimuodon piirre.

Toisaalta tarjoustulkinta on mahdollinen myös subjektitaroitteen tilaa kuvaavissa lauseissa, myös sellaisissa, joissa subjekti viittaa 1. persoonaan (ks. esim. 3).

(3) Pekka mää olisin nyt kännissä. [YML-k]

Esimerkki 3 on tilanteesta, jossa on naureskeltu sellaisille ihmisille, joiden käytös muuttuu juovustilassa niin, että he alkavat tyrkyttää itseään (seksuaalisessa mielessä) toisille läsnäolijoille. Sanomalla olevansa humalatilassa puhuja ilmoittaa olevansa siinä valmiustilassa (vrt. Kauppinen 1998: 185, esim. 42a), jonka edeltäneessä keskustelussa on todettu toimivan katalysaattorina itsensä tyrkyttämiselle. Kun puhuja samalla pukee finiitin konditionaali-muotoiseksi sellaisessa lauseessa, jonka subjektitaroite hän itse on, hän tarjoaa itsensä – leikkillisesti – puhuteltavan, Pekan, käyttöön. Yhtä lailla voi ajatella olevan kyse – samanaikaisesti – roolijaosta: puhuja tarjoaa itseään tiettyyn rooliin, samaan tapaan kuin lapset jakavat rooleja itselleen ja muille leikinaloituksessa (Kauppinen 1998: 113–125).¹⁰

Esimerkkejä 2 ja 3 yhdistää maailmankuvauslausestyypin lisäksi se, että kummankin lauseen subjektitaroitteet ovat tavalla tai toisella puhujan kontrollissa: toiselle voi tarjota sellaista, mitä itse voi hallita, tai sellaista, mikä on yleisesti kaikkien käytettävissä. Esimerkkeihin

2 ja 3 on verrattavissa Kauppinen (1998: 183) eksistentiaalilause-esimerkki *tässä lähellä ois uimala*, jossa eksistenssi-NP:n tarkoite on samaan tapaan ”kaikkien käytössä”. Kauppinen (mp.) ”eksistentiaalilauseen ’tarjolla’-tulkinta” on yhtä kaikki erittäin osuva ja käyttökelpoinen. Kauppinen (mts. 171) eksplikoit tutkimuksensa lähtöoletuksia kirjoittamalla, että konditionaalin ensisijaista käyttöä heijastelevat intentionaaliset 1. persoonan sisältävät deklaratiivilauseet. Niitä esiintyy hänen mukaansa erityisesti sellaisissa kielenkäyttötilanteissa, joissa ”puhujan aikomuksen ja teon välinen yhteys on suora” (mp.).¹¹ Kun näin ei ole, syntyy helposti mielikuvava vaihtoehtotilanteesta, vaihtoehtoista todellisuudesta. Tarjouksiksi tulkittavat lauseet liittyvätkin osaltaan läheisesti juuri tähän seikkaan. Minun esiin nostamani lauseet (esim. 2 ja 3) ovat nimittäin sellaisia, että niissä tarjotaan ratkaisua (puheena olleeseen) ongelmaan tai tyydytystä (puheena olleeseen) tarpeeseen (myös Kauppinen *tässä lähellä ois uimala* -esimerkki). Se, että ongelma tai tarve on ollut keskustelussa esillä aiemmin, ei ole välttämätöntä, mutta se lienee melko tavallista (Kauppinen 1998: 183). Tarjouksiksi tulkittuihin lauseihin sopii joka tapauksessa mainiosti myös kytkös vaihtoehtotodellisuuteen. Koska ratkaisuja ongelmaan kuin ongelmaan on tavallisesti meidän maailmassamme useita, ratkaisuehdotuksen pukeminen vaihtoehtomaailman kaapuun antaa tilaa niin ratkaisun

¹¹ Kauppinen (mt.) nostaa esiin lukuisia esimerkkejä, jotka kuvastavat juuri tätä. Yksikön 1. persoonan subjektin sisältävissä lauseissa, joiden finiittinä on puhumisverbi, intentiomerkeyteen ei liity vaihtoehtoisuustilannetta, sillä sanomisteko toteutuu heti puhumisverbin esiintymisen jälkeen. Toiset näistä esimerkeistä ovat murreaineistosta, toiset nykypäivän arkipuheesta, toiset kaunokirjallisuudesta, esim. ”minä tuota teiltä kysyisin varsinkin ilman vain, että onko siinä perrää, kun ne puhuvat ihmiset, että – –” (mts. 171, esimerkki 11). Tällaisten esimerkkien konditionaali-muotoisen finiitin intentiotulkintaa hän perustelee mm. käännöksillä, joissa intentio on ilmaistu leksikaalisesti mm. tahtoverbillä, siis *kysyisin* ’tahdon kysyä’.

⁹ ISK:ssa (2004: § 891) näitä lauseita kutsutaan kopulalauseiksi, itse asiassa niiden yhdeksi alatyypiksi.

¹⁰ Tosin leikkipuheeseen liittyvässä roolijaotuksessa käytetään tyyppisesti *tää*-pronomina, kun puhuja viittaa itseensä.

tarjoajalle kuin ratkaisuehdotuksen vastaanottajallekin.¹²

Esittelen vielä muutaman optatiivirakennesimerkin, samantyyppisen kuin esimerkissä 1. Yhteistä näille kaikille on se, etteivät ne tahdo mahtua direktiiviyden määritelmän alle.¹³ Esimerkkien 4–7 optatiivirakenteiden konditionaalimuotoiset finiitit ovat kaikki joko *nähdä-* tai *kuulla-*verbejä. Tämä johtuu tietoisesta valinnastani. Haluan käsitellä tässä vain sellaisia tapauksia, joiden direktiivinen luenta olisi lähes mahdoton jo perusvalintojen kautta.

Esimerkki 4 on keskustelufoorumilta (tai sen tapaiselta alueelta), johon keskustelijat voivat luoda omia kuviaan. Näitä puolestaan muut jäsenet voivat kommentoida. (Olen alleviivannut esimerkeistä 4–7 ja 10 optatiivirakenteet.)

(4) [Twiggy]

[Nimimerkki *miiv* kirjoittaa:]

Tunnistinnnn. Toi suu on upee, vaikka siis on tää muutenki hieno [naurava hymiö]

[Nimimerkki *Hamii* kirjoittaa:]

No ei ees oo nii upee xD Näkisit mun piirtämän Miyavin.. Se on viel kesken, mut ku se on valmis ni lisää sen tänne

Optatiivirakenne esiintyy vuorossa, jossa Hamii kommentoi toisen käyttäjän kommenttia hänen

¹² Tarjouksen puhetoiminto ei ole suomessa kieliopillistunut, vaan se toteutuu toisinaan deklaratiivina (esim. 2 ja 3), usein myös imperatiivina (*ota lisää hei*) ja interrogatiivina (*haluutsä lisää?*), esimerkissä 1 (*vit-tu näkisit sen*) sen voi nähdä reaalistuneen lauserakenteeksi kieliopillistuneena optatiivikonstruktiona (jonka intersubjektin vaihtokauppalausetyypin jätän tässä tarkoituksellisesti auki).

¹³ ISK:n (2004) kanta tarjouksen ja direktiiviyden suhteeseen jää epäselväksi, sillä yhtäällä direktiivi määritellään niin, että tarjous ei mahdu määritelmään (§ 1645), ja toisaalla todetaan Kauppiseen (1998: 183–186) viitaten, että ”eksistentiaalilause, jonka verbi on konditionaalimuotoinen, tulkitaan tietyissä konteksteissa direktiiviksi, yleensä tarjoukseksi” (§ 1660: Huom. 1).

kuvastaan. Merkityksellistä tässä esimerkissä on myös se, että vuoroaan ei rakenna ongelmalliseksi miiv, vaan sen tekee Hamii, joka sitten tarjoaa tulkitsemaansa ongelmaan ratkaisua. Tilanne on hyvin samanlainen esimerkissä 5.

(5) [Tojota]

[Nimimerkki *J* kirjoittaa:]

[Otsikko:] Lantikka Disco II td5

Huomenta kaikille!

kaikki teillä joilla on TD5....kuinka meluisa(?) teidän kone on kylmänä! Omani just kun sen päryyttää käyntiin ja tarjoa pikkasen kaasua "helistin" eli pitää pikkusen kolinaa/räminää/helisee 1200rpm tai sillee. Lämmentyyään muutaman minuutin "ääniä" ei enään kuulu!

Onko syytä huoleen?

--J--

[Nimimerkki *Ullex* vastaa:]

Ihan normaalia kiisselin toimintaa, kuulisit tojotan 2h:n talviaamuna [naurava hymiö]

Myös esimerkki 5 rakentuu niin, että optatiivirakenne on tekstijaksossa, jossa Ullex vastaa J:n esittämään kysymykseen ja kommentoi J:n vuoroa.

Esimerkki 6 on Facebook-henkilön nimi.

(6) minäkö omituinen, näkisit ernon ja tolovasen [Omituinen]

Nimiteksti rakentuu interrogatiivista, jossa kirjoittaja ikään kuin tarkistaa itsestään esitetyn arvion, ja tätä interrogatiivista seuraavasta optatiivirakenteesta.

Esimerkin 7 keskustelu on käyty Suomi 24-keskustelufoorumilla. Siinäkin optatiivirakennetta käytetään jaksossa, jossa kommentoi

toidaan toisen käyttäjän edeltävää vuoroa tai tekstijaksoa. Tässä kommentoitava tekstijakso koostuu ohjeista.

(7) [Johtomeri]

[Nimimerkki *Claypool* kirjoittaa:]

[Otsikko:] Vittu menee hermot!!!

Että menee hermot näitten nykyajan laitteiden kanssa!!! Ostin tänään Sonyn tallentavan RDR-Gx210 dvd-soittimen ja oon ihan ulalla, miten saan telkkarin, digiboksin, videot, vahvistimen ja tallentavan dvd-soittimen kytkettyä siten, että kaikki vielä toimiski.

[Nimimerkki *Okaro* vastaa:]

[Otsikko:] Kynä ja paperia

Ota kynä ja paperia ja suunnittele siinä. Mieti eri signaalien kulkusuunnat. Muista, että SCART:issa voi mennä eri (komposiitti) signaalit eri suuntiin, mutta yhteen suuntaan voi mennä vain yksi signaali.

[Nimimerkki *Claypool* vastaa:]

[Otsikko:] Näkisit ton johtomerin.

Näkisit kuule ton johtomerin mun huoneen lattialla. Siinä on kiinni telkkari, digiboxi, videot, X-Box, vahvistin, parajaraa, dvd-soitin (aluekoodinpurkajalla), tallentava dvd-soitin, kitaran vahvistin, lamppu, kaks jatkojohtoo, pari scartjohtoo, audiopiuhoja, videopiuhoja, virtajohtoja... Ei mitään havaintoo mikä liikkuu mihinki suuntaan!

Kaikille yllä oleville esimerkeille 4–7 on yhteistä se, että optatiivirakenne esiintyy kommenttijaksossa, jossa asetetaan jollain tavalla kyseenalaiseksi se, mitä keskustelukumppani

on aiemmin esittänyt. Esimerkissä 4 Hamii eksplisiittisesti kieltää miivin edellä esittämän (hyvän) arvion Hamiin tekemästä kuvasta. Esimerkissä 5 Ullex sanoo pitävänsä normaalina sitä toimintaa, minkä J on kuvannut poikkeavaksi, ja asettaa näin J:n poikkeavuusluonnehdinnan kyseenalaiseksi. Esimerkki 6 koostuu vain yhden kielenkäyttäjän tuotoksesta, mutta sen tarkistuskysymyksenä toimiva *minäkö omituinen* presupponoi toisen kielenkäyttäjän kommenttia, jonka tämän tarkistuskysymyksen voi sitten nähdä asettavan kyseenalaiseksi. Esimerkin 7 tilanne on se, että optatiivirakenteen sisältävässä tekstijaksossa kirjoittaja kyseenalaistaa edellä saamiensa ohjeiden toteutettavuuden.

Esimerkit noudattavat seuraavaa retorista kuviota: ”Sitä, mitä esität, käsittelen jollakin tavoin kyseenalaisena tai ongelmallisena. Tarjoan siihen ratkaisua: keinoa nähdä asia toisin, todistetta päinvastaisesta taikka vielä pahemmasta taikka samanlaisesta (eikä siis mitenkään kummallisesta), todistetta ohjeesi mahdottomuudesta tai selitystä siihen, miksi ohjettasi ei voi toteuttaa”. Tämä tilanteesta riippuvainen tarjous on tuotettu kaikissa esimerkeissä konditionaalimuotoisen finiitin sisältävällä optatiivirakenteella, jonka subjekti on yksikön toisessa persoonassa. Esimerkit muistuttavat siis kovasti arkipuheesta poimimaani esimerkkiä 1 (*vittu näkisit tän*), jossa Timo kyseenalaistaa optatiivirakenteen sisältävällä vuorollaan Tiinan edellisen vuoron; tarkemmin sanottuna Timo kyseenalaistaa Tiinan puhetoiminnon relevanssin. Kyseenalaistus liittyy nimittäin nähdäkseni Tiinan kielelliseen tekoon, kysymykseen turvotuksesta. Näissä kaikissa tilanteissa puhuja siis ikään kuin luo optatiivirakenteella vaihtoehdoisen tilan, johon hän rakentaa keskustelukumppaninsa kieliopillisesti mukaan, jotta tämän olisi helpompi päästä jyvälle hänen tekemästään kyseenalaistuksesta. Edellä esittelemäni retorinen kuvio, johon optatiivirakenne liittyy, ei liene harvinainen.

Aineistoni luonteen vuoksi en pysty sanomaan tarkkaa frekvenssiä. Tässä nimenomaisessa retorisessa kuviossa käytetty optatiivirakenne ei rajoitu kuitenkaan vain sellaisten verbien yhteyteen, joiden ilmaisema toiminta ei ole subjektitarkoitteen kontrolloitavissa (niin kuin esimerkeissä 4–7). Esimerkin 8 finiitti-verbi *valehdella* ilmaisee sellaista toimintaa, jota subjektitarkoite nimenomaan kontrolloi.

(8) Valehtelu [YML-k]

- 1 Timo Hei mitä mä voin sanoo.
2 Essi => Valehtelisit niille.

Esimerkissä 8 Timo puhujana osoittaa olevansa ongelmallisessa tilanteessa. Hän esittää rivillä 1 interrogatiivin. Tämä interrogatiivi ei toimi ohjeenhakukysymyksenä. Timon interrogatiivi sisältää nimittäin *voida*-verbin, joka ilmaisee dynaamista modaalisuutta. Kun puhuja esittää kysymyslauseen, jonka subjektitarkoitteeksi hän on rakentanut itsensä ja jossa hän kysyy subjektitarkoitteen kykyä tai mahdollisuutta suorittaa jokin teko, ohjeenhakukysymystulkinta ei ole ensisijainen. Ohjeenhauksi tätä interrogatiivia Essi ei tulkitsekaan, sillä Essin responssi Timon interrogatiiviin ei ole tyyppinen ohjeenhakukysymyksen responssi. Tämä selviää, kun tarkastelee esimerkin 9 tilannetta, joka on tyyppinen ohjeenhakutilanne (ks. myös ISK 2004: § 1657).

(9) T-paitojen siirto tuoilta toiselle vastaanotolla [YML-k]

- 1 Opiskelija Mä voin kyl.
2 Meneeks noi tohon
3 samaan.
4 Opettaja => Joo laita vaikka.
5 Opiskelija ((Siirtää T-paidat tuoilta
6 pois.))

Esimerkin 9 riveillä 2 ja 3 oleva lause on tehtävältään ohjeen- tai neuvonhakukysymys. Opiskelija esittää tämän kysymyksen sen jälkeen, kun opettaja on ensin työhuoneessaan pyytänyt opiskelijaa istuutumaan ja huomannut sitten, että tuoililla on kasa T-paitoja. Opiskelija tarjoutuu itse siirtämään T-paidat pois (rivi 1) ja pyytää sitten ohjetta tai neuvoa toimintaansa: kuuluvatko T-paidat pöydällä olevaan paitakasaan (rivi 2). Rivillä 4 opettaja antaa ohjeensa imperatiivimuotoisella lauseella. Imperatiivilauseetta käytetäänkin muun muassa juuri ohjeenhakukysymyksen vastauksena (ks. myös ISK 2004: § 1657).

Niin kuin sanottu, edellä esittelemäni esimerkin 8 tilanne ei ole ohjeenhakutilanne. Tuottamallaan interrogatiivilla *hei mitä mä voin sanoo* Timo pikemminkin eksplikoi ongelmatilanteen. Interrogatiivillaan Timo ikään kuin tekee toisen osallistujan, Essin, tietäväksi ongelman, jonka edessä hän on. Essi ymmärtääkin asian juuri näin eikä anna Timolle tyyppillistä ohjetta (vrt. esim:iin 9). Essi tarjoaa sen sijaan Timolle ratkaisua tai yhtä ratkaisuvaihtoehtoa, ja hän tekee tämän nimenomaan optatiivirakenteella: ”Kun keran olet ilmaissut kohdanneesi ongelman, tarjoan sinulle rinnakkaistodellisuuden, jossa ongelmasi saattaisi ratketa.”

Tästä Timon ja Essin vuoropuhelusta tekee erityisen kiinnostavan kuitenkin se seikka, että Essin tuottama optatiivirakenne ei tarkkaan ottaen esiinny aivan samanlaisen retorisen kuvion osana kuin esimerkkien 4–7 optatiivirakenteet. Essin tuottama optatiivikonstruktio *valehtelisit niille* voidaan kyllä nähdä ongelmanratkaisutarjouksena, mutta ongelman on muotoillut edellä jo Timo omassa interrogatiivissaan, se ei ole siis vain Essin tulkintaa. Lause *valehtelisit niille* voidaankin tulkita myös direktiivisesti. Tämän mahdollistaa osaltaan se, että valehtelu on toimintaa, jota subjektitarkoite pystyy tyyppillisesti kontrolloimaan. Toki

yhtä lailla tilanteen kasvokkaisuus edesauttaa direktiivitulkinnan syntymistä. Direktiivihän kuuluvat tyypillisesti – joskaan eivät tietenkään yksinomaan – juuri kasvokkaisuun minä ja sinä tässä ja nyt -tilanteihin. Kolmanneksi on todettava, että vaikka esimerkin 8 tilanne on monessa suhteessa samantyyppinen kuin esimerkkien 4–7 ongelmanratkaisutarjoustilanteet, se eroaa niistä kuitenkin jo mainitsemallani tavalla: ongelman muotoilee esimerkissä 8 se, jolle ratkaisua sitten tarjotaan. Tällainenhan on tyypillisesti juuri direktiivitalanne.

Esimerkki 10 edustaa puolestaan – pitkäköö – sähköpostikirjeiden ja tekstiviestien vaihtoa.

(10) Kutsu [YML-s]

[Timon kutsu sähköpostitse kahdelle ystäväpariskunnalleen:]

Hei kaikki

Kas kun kuttuin teitin sillon Ruokolahdella ollessamme tänne Tampereelle, niin tuota sopsisiko teillen kesäkuun puolessavälissä? Ehdotan ajankohtaa 17. - 19.6. Koirat on myös tervetulleet, esmes Scandicin Rosendahl on hotelli, joka majoittaa myös kotieläimiä. Jos tää päivä ei käy, niin sovitaan joku toinen. Kesäkuussa ei mulle sovi, mutta sitten heinäkuussa on taasen vapaata. Esmes 15. - 17.7.

Pusu kaikille!

Timo

[Anna vastaa Timolle sähköpostitse: Anna ja Annan puoliso, Kalle, eivät pääse kesäkuussa Timon ehdottamana ajankohtana, sillä ajankohdaksi on sovittu muuta ohjelmaa. Muut eivät vastanneet mitään.]

[Timon tekstiviesti myöhemmin Annalle:]

Mikä teidän tilanne? Onko [koiran jalkaan tullut] haava kunnossa? Kuule, mulle tuli sellainen juttu mieleen, että voisithan sä tulla tänne yhden tai kahden koiran kanssa käymään arkena kesäkuussa. En ehdottanu teille koko porukalle arkipäiviä, koska ainakin ville on töissä kesäkuussa arkena. Eikä kukaan muu oo itte asiassa ees vastannu mun viestiin. Tulisit pariks päiväks.

Ydinseikka esimerkin 10 kirjeenvaihdossa on se, että siinäkin kuvautuu tietynlainen ongelmatilanne. Timo on kutsunut ystäviään Helsingistä luokseen, mutta suurin osa ei ole vastannut tähän kutsuun. Ainoa vastaaja on Anna, ja hänenkään kanssaan Timo ei tunnu löytävän sopivaa vierailuajankohtaa. Ikään kuin koko vierailuongelman ratkaisuksi Timo esittää lopussa, että Anna voisi tulla hänen luokseen arkena pariksi päiväksi. Tämän Timo tekee nimenomaan optatiivirakenteella. Tässä esimerkissä optatiivirakenteen ongelmanratkaisutarjoustulkinta ei nouse kuitenkaan yhtä vahvasti esiin kuin edellisissä esimerkeissä. Mikään ei estä tulkitsemasta Timon optatiivirakennetta – samanaikaisesti tai yksinomaan – pyynnöksi tai kutsuksi. Tällaista usein arkipäivän kielenkäyttö onkin. Samanaikaisia tulkintamahdollisuuksia on useita, mutta huomionarvoista on mielestäni se, että vaihtoehtojen joukosta ei välttämättä tarvitse tehdä lopullista valintaa, sillä käyttömerkitykset ovat usein samanaikaisia, päällekkäisiä. Tämä on olennainen osa kielellistä vaihtokauppaa ja niin ollen vaihtokauppalauseidenkin järjestelmää. Kulttuurissa tärkeiksi koetut merkitykset saavat kieliopillisen muodon, ne toisin sanoen kristalloituvat osaksi systeemistöä. Niin on käynyt esimerkiksi

”optatiiviselle” merkitykselle: se on kieliopillistunut optatiivirakenteeksi. Kieliopillistumisprosessin kautta fundamentaaliset peruserkitykset ikään kuin tulevat osaksi olevaisuutta. Olevaisuus on vuorovaikutusta, ja se samainen vuorovaikutus, joka on sysännyt kieliopillistumisprosessin liikkeelle, tuottaa kieliopin kristalleille jatkuvasti uusia tulkintoja – jotka luonnollisesti nojaavat tavalla tai toisella kristalleihin, niihin fundamenteiksi muotoutuneisiin merkityksiin, jotka alun perin ovat kieliopillistuneet. Optatiivirakenteen perusolemus mahdollistaa aktuaalisissa kielenkäyttötilanteissa monenlaisia merkitystulkintoja, ja nämä tulkinnat ovat luonnollisesti sidoksissa optatiivirakenteen peruserkitykseen.

Esimerkkien 9 ja 10 optatiivirakenteet voivat siis saada direktiivisen tulkinnan. Direktiivinen tulkinta on kuitenkin paljolti sidoksissa koko tilanteeseen ja erityisesti rakenteen ytimenä käytetyn finiittiverbin leksikaaliseen merkitykseen. Optatiivirakenne käy toisin sanoen direktiivistäkin, mutta optatiivikonstruktio ei edusta direktiiviyden kieliopillistumaa. Optatiivirakenteen direktiivisyys on tilanteista.

4. NYT-PARTIKKELILLINEN RAKENNE

Edellisessä luvussa käsittelemäni *näkisit tän*-tyyppinen optatiivirakenne ei ole kieliopillistunut direktiiviksi. Niin kuin olen osoittanut, rakenne voi saada direktiivisen tulkinnan, tällöin kuitenkin rakenteen finiittiverbin täytyy ilmaista sellaista toimintaa, jota sen suorittajan voi tulkita kontrolloivan, kuten juuri vaikkapa *valehdella*-verbin (esim. 8) ja *tulla*-verbin (esim. 10) yhteydessä tilanne on. Tässä luvussa käsittelem optatiivirakenteen sukulaiskonstruktioita, *tulisit nyt* -rakennetta. Käsittelem luonnollisesti sitä, mitä pidän *tulisit nyt* -ra-

kenteen ydinkäyttönä ja merkityksenä (luku 4.2). Puutun samaisessa alaluvussa myös siihen, miten konstruktio on käsittääkseni syntynyt, toisin sanoen sitä, miten *tulisit nyt* -rakenne on kieliopillistunut direktiiviseksi.

Partikkelilla *nyt* on eittämättä merkittävä rooli *tulisit nyt* -konstruktion kieliopillistumisprosessissa. Niinpä tarkastelen lyhyesti myös *nyt* -sanana merkitystä ja käyttöä, toisaalta sen maailmankuvausmerkitystä ja siihen pohjaavaa adverbiumia ja toisaalta sen intersubjektuaalista interaktiomerkitystä ja tähän merkitykseen rakentuvaa partikkeliumia. Tähän siirryn seuraavaksi (luku 4.1).

4.1 nyt

Käsittelem luvussa 3 tarjoustoiminnon yhteydessä esimerkkejä 2 (*ne osallistujalistat ym. olis nyt tässä*) ja 3 (*pekka mää olisin nyt kännissä*). Palaan hetkeksi näihin esimerkkeihin. Syy paluuseen ovat lauseissa käytetyt *nyt* -sanat. Kummassakin tapauksessa *nyt* voidaan analysoida käsittääkseni adverbiksi (eikä intersubjektuaaliseksi partikkeliksi, Hakulinen & Saari 1995; ISK 2004: § 794). Näissä lauseissa *nyt* ottaa osaa lauseen maailmankuvausmerkityksen syntymiseen, se rajaa kummassakin lauseessa puhehetkellä tapahtuvaksi nimenomaan lauseen ilmaiseman prosessin, ei diskurssitoimintaa. Molemmissa lauseissa *nyt* voidaan tulkita myös kontrastiiviseksi. Esimerkissä 2 osallistujalistoista on puhuttu jo aiemmin (vrt. NP:n *ne listat* demonstraatiivitaranne, jonka avulla puhuja esittää listat puhekumppanilleen tunnistettavina, ks. Laury 1996: 164–165 ja 1997), ja vihdoin ne ovat puhuteltavan saatavilla. Esimerkissä 3 *nyt* kontrastoi kännitilan aiempaan vaiheeseen, jossa puhuja ei vielä ollut niin juovuksissa kuin puhehetkellä.

Tällaisen temporaalisen kontrastin kautta on *tulisit nyt* -konstruktionkin *nyt* saattanut

syntyä tai ainakin saada syntykimmokkeensa. Tällä tavoin asian analysoivat Hakulinen ja Saari (1995: 489–491). He liittävät *nyt*-sanan käytön vuoroihin, joita he itse kutsuvat reaktiivisiksi. Vaikka kehotukset ja pyynnöt toimivatkin tavallisesti vierusparin etujäsenenä, *nyt*-partikkelillisina ne voivat toimia sillä tavoin jälkijäseniin rinnastettavina, että ne viittaavat edeltävään keskusteluun (mas. 489).¹⁴ Heidän mukaansa *nyt*-partikkelin sisältävät lausumat, esimerkiksi sellaiset kuin *syö nyt*, saavat tulkintansa siitä, että ruokaa on jo edellä tyrkytetty puhutellulle (mas. 490). Tämä analyysi tuntuu sopivan hyvin myös *tulisit nyt*-rakenteen yhteyteen, sillä rakenteella ilmaistaan usein suostuttelua, toisin sanoen toimintaa, joka on ”reaktiivista” juuri siinä mielessä, että suostuteltava on edellä kieltäytynyt siitä toiminnasta, johon häntä uudestaan suostuttelussa kehoitetaan (ks. tästä tarkemmin seuraavaa lukua 4.2). Tällainen kielellinen toiminta linkittyy edeltävään keskusteluun hyvin vahvasti. *tulisit nyt*-rakenteen *nyt* saattaakin siis olla edelleen temporaalisen kontrastin merkki, ei enää kuitenkaan lauseen maailmankuvausmerkitykseen vaan interaktionaaliseen merkitykseen liittyvä. Tämän kuvauksen mukaan *nyt* ei olisi *tulisit nyt*-rakenteessa temporaalinen adverbi vaan interaktionaalinen partikkeli, jolla kontrastoidaan suostuttelutoiminto suostuttelua edeltäneeseen kieltäytymistoimintoon. Se liittyisi näin ollen – niin kuin jo sanottu – pikemminkin puhetoimintojen kuin kuvattavana olevan ympäröivän ei-kielellisen maailman tapahtumien aikaan (Hakulinen & Saari 1995: 486, 489).

Asian voi kuitenkin nähdä myös hieman toisella tavalla. On nimittäin tilanteita, joissa pelkkä *nyt* toimii direktiivinä (ks. esim. 11).

¹⁴ Kysymys ei ole kuitenkaan varsinaisesta jälkijäsenyydestä, niin kuin esitinkin, vaan siihen rinnastettavasta toiminnasta.

(11) [YML-k]

- 1 Timo ((pieraisee kovaäänisesti))
- 2 Markku => hei nyt.
- 3 Timo joo joo.
- 4 ((nauraa))
- 5 ne on ne p_{av}ut.

Esimerkissä 11:kin on kysymys melko puhtaasta temporaalisuuden ilmaimisesta: piereskelytoiminta on alkanut menneisyydessä ja jatkunut siinä määrin, että direktiivin lausumishetkellä se on saavuttanut lakipisteensä ja Markun sietoraja on ylittynyt. Esimerkin 11 *nyt*-sana voidaan kuitenkin käsittää nimenomaan adverbiksi eikä partikkeliksi, mitä osoittaa muun muassa se, että Markku tuottaa sen prominenttina, ympäröivästä puheympäristöstä kohosteisempänä. Diskurssi-partikkelithan eivät tyypillisesti ole puheessa prominentteja (esim. ISK 2004: § 794).¹⁵ Niin kuin olen jo useaan otteeseen todennut, direktiiviyksi esiintyy tyypillisesti minä ja sinä tässä ja nyt -tilanteissa. *nyt*-adverbin leksikaalinen merkitys ei luonnollisestikaan ole direktiivinen. *hei nyt*-vuoron direktiivisen merkityksen voi käsittääkseni nähdä syntyvän tässä tilanteessa sitä kautta, että deiktisessä minä, tässä ja nyt -origossa puhujaintention ja spatiotemporaalisen deiktisen tilan ilmaisimien rajakalvot läpäisevät toistensa merkityksiä. Deiktistä temporaalikeskusta ilmaiseva *nyt* on alkanut imeä itseensä minäpuhujan liittyvää intentiomerkitystä. Asian voi ilmaista myös vähemmän dramaattisesti: deiktisen origon aika, paikka ja puhujan intentio ovat luontaisessa yhteydessä toisiinsa ja kielelliseen asuun puettuinkin ne ikään kuin jatkavat yhteydenpitoaan. Muusta maailmankuvauksesta

¹⁵ Adverbin muuttuminen partikkeliksi voidaan nähdä eräänlaisena kieliopillistumisilmionä, ja prominenssipotentiaalın katoaminen partikkelistumisen yhteydessä on tietynlaista fonologista kulumista. Tämä taas on usein yhdistetty kieliopillistumiseen (ks. esim. Itkonen 2008: 54).

erillään oleva *nyt* – esimerkkitalanteessahan se muodostaa ei-elliptisen rakenteen ja vuoron ilman muita maailmankuvaukseen liittyviä elementtejä –, joka on lisäksi *hei*-huomionosoitinpartikkelin seurassa, tekee vastaanottajan alttiiksi myös puhujan intentioille. Samantyyppisen esimerkin esittelevät Hakulinen ja Saari (1995: 489). Heidän mukaansa *no pian nyt* -vuoro toimii kehotuksena mutta se ei voisi toimia sinä ilman *nyt*-partikkelia: pelkkä *no pian* olisi sellaisenaan outo direktiivinä. Partikkeli *nyt* tuokin käsittääkseni lausumaan mukaan vahvan puhujaintention merkityksen, mikä johtaa direktiiviseen tulkintaan. Puhujan vahvasta tahtoilmauksesta, joka suuntautuu puhuteltavalle (ja joka koskee nimenomaan tämän toimintaa), syntyy direktiivi. Saman tehtävän *nyt*-partikkelilla voi nähdä myös *tulisit nyt* -rakenteessa. Se korostaa (jo konditionaalimuotoisen optatiivikonstruktion sisältämää) puhujaintentiota, vahvistaa sitä entisestään. Kun puhujan vahvan tahdon ilmaus yhdistyy finiittiin, jossa viitataan puhuteltavaan, syntyy kompleksinen velvoitetahtomerkitys – ja direktiivi.

nyt-partikkelin moninaista käyttöä ilmentää hyvin alla oleva keskustelu, jossa partikkeli esiintyy yhteensä neljästi kolmessa eri lauserakenteessa (ks. esim. 12, jonka alleviivaukset, lihavoinnit ja kohderakenteihin liittyvä kirjainmerkintä *a*, *b*, *c* ja *d* ovat minun).

(12) [Jämsä]

[Vieras 1 kirjoittaa:]

Jämsä on täynnä kitiseviä ja kateellisia vanhuksia jotka eivät ymmärrä nuorten päälle ei sitten niin millään. Miksi juuri mopoautoista on tehty niin suuri numero, mopoilla ja autoilla niitä kolareita sattuu miljoona kertaa enemmän ! Nopeudetkin ovat mukamas suuri ongelma; jos mauto kulkee normaalia vauhtia

se kulkee liian hiljaa, jos taas siinä on hiukan viritystä siitäkin tehdään järkyttävä numero ! Vähinkoja sattuu kenelle tahansa (a) koittakaa nyt hyvät ihmiset ymmärtää se. Jämsäläisten vanhusten on vain ilmeisesti saatava jotain valitettavaa koiranpaskan lisäksi. Joten kellä se aivokoppa on kasvanut, kitisevillä ja joka asiasta valittavilla elämättömillä aikuisilla vai meillä koulua käyvillä nuorilla .. ? joten jämsäläiset HANKKIKAA OIKEASTI SE ELÄMÄ !

[Vieras 2 kirjoittaa:]

Mistä lähtien parikymppinen on ollut vanhus? 22v ja ihan parhaassa iässä. On tässä noita kouluja käyty! ja useampi vuosi.. mukaan lukien 9kk miesten koulua! että (b) menkää te nyt vaan ihmeessä lukemaan mautoiliat lisää sitä yläaste paskaa.

Tulipa taas kauhisteltua jämsän keskustassa päivä pari takaperin sitä takaluukussa kiini ajamista.. semmooenen helveetin sininen koppi ilman etupuskuria! Meinasitko että olisit nupin päälle ajanut vai? ja mitä helvettiä se toistenne ohittelu siellä keskustassa on!! Opetelkaa ne liikennesäännöt!.. saako keskustan alueella ohittaa?? EI! ei vaikka se ohitettava olis toinen mauto. Kovasti tulee nuoren suusta "elämän" ohjeita! (c) näkisit nyt ensin sitä elämää ennen kun tänne tulet ohjeitas jakelemaan! (d) minäkään sitä en ole vielä paljon nähnyt mutta sinä nyt varsinkaan! 15v ja aikuinen?? .. jooopa joo!

mä en pelkää painaa liinoja kiini jos joku siinä takaluukussa kiini ajelee! siinähan sitten keräilette mauton kappaleita ja makselette omanne että uhrin vaurioita.. peräänajanut maksaa aina!

Esimerkin 12 kumpikin puhuja on selvästi tuohtunut: kielenkäyttötilanne on vahvasti affektinen. Partikkeli *nyt* esiintyy molempien vuoroissa. Kuvailin edellä *nyt*-partikkelin (yhdeksi) merkitykseksi minäpuhujan intention korostamisen. Puhujaintention korostamisen merkitys sopii tietysti moniin yhteyksiin, ja esimerkissä 12 partikkelia *nyt* käytetäänkin erilaisissa lauserakenteissa. Yhteistä *nyt*-partikkelin käytölle on se, että se esiintyy affektisissa tilanteissa. Esimerkin 12 tilannetta värittävä nimenomaan tuohtumus ja paheksunta. Rakenne-esiintymät a (*koittakaa nyt hyvät ihmiset ymmärtää se*) ja b (*menkää te nyt vaan ihmeessä lukemaan mautoiliat lisää sitä yläaste paskaa*) edustavat kumpainenkin imperatiivilauseetta. Kummassakin on mukana vokatiivi-ilmauslauseke (*hyvät ihmiset ja mautoiliat*), esiintymässä b omalla lausekkeellaan *te* viitataan lisäksi myös subjektitarkoitteeseen.¹⁶ Esiintymässä a *nyt* seuraa finiittiverbiä, esiintymässä b se liittyy puolestaan subjektina toimivaan pronominiin *te*. Kohdan c tapaus (*näkisit nyt ensin sitä elämää*) on tämänkin artikkelin topiikin kannalta mielenkiintoinen: käsittelen siihen verrattavia tapauksia tarkemmin luvuissa 5.2 ja 5.3. Yhtä kaikki rakenteeseen liittyy tässä esimerkissä selvästi paheksuntaa. Kohta d (*mutta sinä nyt varsinkaan*) poikkeaa rakenteellisesti kolmesta edellisestä sillä tavalla, että siinä *nyt* on jaksossa, jossa verbiä ei ole lainkaan vaan jonka kielto ja prosessimerkitys on tulkittava edeltävän lauseen perusteella (joskin kielteisyyteen viittaa myös jaksossa esiintyvä kieltohakuinen fokuspartikkeli *varsinkaan*). Partikkeli *nyt* liittyy tässä pronomini-NP:hen, adversatiivisen *mutta*-jakson ensi konstituenttiin, joka viit-

¹⁶ Subjektitarkoite on tässä rakenteessa – kanonisessa, so. toispersonaisessa, imperatiivilauseessa (esim. Aikhenvald 2010) – luonnollisesti sama kuin puhuteltava, mistä johtuu, että subjektilausekeilmauksen voidaan nähdä toimivan samalla vokatiivina, puhutteluilmauksena. Tätä en käsittele tässä yhteydessä tarkemmin.

taa puhuteltavaan. Tähänkin kohtaan liittyy puhujan affektinen suhtautuminen: kohtaan voi nähdä sisältyvän puhuteltavan vähättelyä.

Nyky-suomessa *nyt*-sana on selvästi toisinaan partikkeli, toisinaan adverbi. Edellä esittämäni partikkelistumisliitykset – toisaalta diskurssi-toimintojen kontrastiin liittyvä, toisaalta deiktiseen origoon kytkeytyvä selitys – eivät sulje kuitenkaan toisiaan pois, vaan ne saattavat olla kumpainenkin tosia, ikään kuin ilmiön osaselityksiä, ja toinen niistä saattaa saada toisissa tilanteissa vahvemman painoarvon kuin toinen. Tässä yhteydessä saattaa tosin olla harhaa koko partikkelistumispuhe prosessuaalisessa mielessä. Jos hyväksytään ajatus siitä, että deiktisen origon aika, paikka ja puhujaminän intentio ovat luontaisessa yhteydessä toisiinsa, voidaan ajatella, että näin on ollut myös ammoisina aikoina: ei tarvitse siis olettaa, että *nyt*-adverbi olisi syntynyt ensin ja siitä olisi myöhemmin kehittynyt interpersoonainen *nyt*-partikkeli.¹⁷ Itse *nyt* (oletettavasti < *nyyt < *nyyyt < *nykyt) on tietysti syntynyt kieleen jossain vaiheessa, mutta sen partikkelikäyttöä ei tarvitse pitää myöhempänä kuin sen adverbikäyttöä (juuri näin esim. Hakulinen & Saari 1995: 497).

Siirryn seuraavaksi optatiivirakenteesta ja *nyt*-partikkelista syntyneeseen konstruktion ja sen direktiiviyteen.

4.2 tulisit nyt -rakenne ja direktiiviksi kieliopillistuminen

Kuten alumpana olen maininnut, *tulisit nyt*-konstruktiota käytetään suostutteluun. Suostuttelu on direktiivistä toimintaa, sillä puhuja suostuttelijana pyrkii saamaan puhuteltavan eli sen, jota hän suostuttelee, tekemään jotaakin. Suostuttelu eroaa esimerkiksi pyynnöstä siinä, että suostuttelussa pyydetään vastaan-

¹⁷ Kieliopillistumisesta ja kieliopin ontologiasta ks. esim. Helasvuo 2001: 1–4.

ottajaa tekemään eksplisiittisesti jotakin sel-laista, mistä on aiemmin ollut puhe mutta mistä vastaanottaja on jo ainakin kertaalleen kieltäytynyt tai muuten osoittanut kieltäytyvänsä. Juuri tähän Hakulinen ja Saarikin tutkimuksessaan (1995) viittaavat: *nyt* esiin-tyy rakenteessa, joka on heidän mukaansa ”reaktiivinen” (ks. myös lukua 4.1). Asian voi kuvata myös niin, että *nyt*-partikkelillisen rakenteen (direktiivinen) käyttö on ikään kuin oikeutettu aiemmin keskustelun aikana.

Esimerkin 13 konteksti on melko tyyppi-linen suostuttelukonteksti, vaikka *tazzi*, jota keskustelussa suostutellaan, puukeikin kieltäy-tymisensä ennen varsinaista suostutteluvuoroa modaalisiin varauksiin eikä kiellä suoranaisesti tuloaan vaan uskalluksensa tavata muut.

(13) [Tapaaminen]

[Nimimerkki *tazzi* kirjoittaa:]

Hmm. Join päivän olutta ja Jallua. Tai-dan jatka samalla linjalla. En siltikään uskalla tavata teitä.

[Nimimerkki *gusten* vastaa:]

eksä tuu? höööh. tulisit nyt! pelätään sit yhessä :D

Nimimerkki *gusten* kommentoi nimimerkin *tazzi* edellä kirjoittamaa ja puuttuu nimen-omaan siihen, että *tazzi* ilmoittaa kierrellen, ettei olekaan tulossa. Tämän jälkeen hän pyr-kii vaikuttamaan *tazzin* tulevaan toimintaan suostuttelurakennetta avukseen käyttäen.

Esimerkin 14 keskustelussa suostuttelukon-teksti käy vielä selvemmäksi.

(14) [Jammu-setä]

[Nimimerkitön vierailija 1 kirjoittaa:]

[Otsikko:] Katso Jammu-sedän tv-haas-tattelu!

youtube ja hakusanaksi jammu siltavuori

[Toinen nimimerkitön vierailija 2 vastaa:]

No hyi, en katso!

[Vierailija 1 vastaa:]

katsosit nyt, saisit hyvän mielen

[Vierailija 2 vastaa:]

[Otsikko:] Hyvän mielen?

Sitäpaitsi ei ole Siltavuori julkisuuteen haastattelua antanut.

katsosit nyt -rakennetta edeltää tässä esimer-kissä toisen osallistujan kategorinen kieltö *en katso*. Myös seuraavassa, esimerkissä 15 esitel-lyssä tilanteessa on kyse suostuttelusta.

(15) [YML-f]

[Pirkko Hillosen Facebook-statuspäivitys:]

Mielettömän työviikon jälkeen viimein: kotisohva, limpparia, television hömp-päohjelmia ja pallon heittälyä omalle koirakullalle! (Eikä nyt muistuteta siitä rahoitushakemuksesta - sitä EI tehdä tänä iltana!)

Lomakkeen yläreuna

[[Teuvo Niemelä kommentoi:] Mutta vielä olisi muutama tunti aikaa vääntää X-konferenssiin abstrakti! :D

[Pirkko Hillonen kommentoi:] Senkun väännät! ;)

[Teuvo Niemelä kommentoi:] Höh, minä väänsin jo. Ei vienyt puoltakaan tuntia aamupäivästä.

mankuvalla äänellä Tu-liiisiiit nyyyt Jo-jensuuhu! Tu-liiisiiit nyyt!

[Timo Mattila kommentoi:] liittyy man-guntaan.

Esimerkissä 15 Teuvo Niemelä käyttää *tulisit nyt*-konstruktiota selvästi suostutteluun. Koska Pirkko Hillonen antaa Teuvo Niemelän ymmärtää, ettei hän aio kirjoittaa tiivistelmää X-konferenssiin eikä aio siis tulla Joensuuun, jossa konferenssi pidetään, Teuvo Niemelä ryhtyy suostutteluun ja tekee sen juuri *tulisit nyt*-rakenteen avulla. Kiinnostavan lisän tähän esimerkkiin tuo se, että Teuvo Niemelä on liittänyt kirjalliseen suostuttelujaksoonsa puheen imitaatiota: hän kuvaa ensinnäkin ”puheääntään” eksplisiittisesti mankuvaksi, ja lisäksi hän korostaa suostuttelun retoriikkaa vokaalimerkkien määrän lisäyksellä, ikään kuin pidentäen tavujen ytimiä ja tuottaen kuvailemaansa, mankuvaa ääntä.

Kieliopillistuminen voidaan määritellä sellaiseksi prosessiksi, jossa leksikaalinen merkitys muuttuu kieliopilliseksi (Heine ym. 1991; Hopper & Traugott 1993; suomen osalta esim. Laitinen & Lehtinen 1997). Kieliopillistumiseksi voidaan kutsua myös sitä, että kieliopilliset merkitykset jatkavat muutostaan yhä abstraktimpaan suuntaan (edellisten lähteiden lisäksi myös Itkonen 1998: 21–22; myös Ojutkangas 2001: 58–59 ja Pekkarinen 2011: 25). Tämä on mahdollista kahden analogiapohjaisen prosessin kautta: reanalyysin ja senjälkeisen restrukturaation (ks. esim. Hopper & Traugott 1993 ja Harris & Campbell 1995 sekä edellisiä tarkentava Itkonen 1998: 15–27). Uusien syntaktisten konstruktioiden muotoutumiseen olemassa olevista rakenteista voi liittyä abstraktistumista, mutta näin ei asian tarvitse olla. Kieliopillistuminen voidaankin nähdä laajemmin uusien grammatikaalisten ilmaisuvälineiden syntynä ja kehityksenä – ottamatta siis kantaa abstraktistumisen asteeseen (Ojutkangas 2001: 58–59). Mitä direktiiviyteen tulee, kieliopillistumiskehityksen tuloksena suomeen on joka tapauksessa syntynyt nykymuotoinen imperatiivilause, jonka ytimenä toimii imperatiivimuotoinen verbi. Kehityksen voi nähdä lähteneen liikkeelle niin

sanotusta kanonisesta imperatiivista (tästä ks. esim. Aikhenvald 2010: 17–19), toisin sanoen puhuteltavaan viittaavasta imperatiivilauseesta, joka on yksikön 2. persoonassa, ja sen verbistä. Suomen kanonisen imperatiivilauseen verbimuodon on nähty kehittyneen deverbaalista **k*-substantiivijohdoksesta (ks. esim. L. Hakulinen 1979: 243–245, myös Papp 1968: 165).

Yhtä lailla direktiivimerkityksinen (subjektilausekkeeton) *tulisit nyt*-konstruktio on kieliopillistumiskehityksen tulosta. Sen synty tuntuu olevan yhteydessä syntaktiseen imperatiivikonstruktion, esimerkiksi juuri subjektilausekkeettomuutensa ja finiittiverbialkuisuutensa osalta.¹⁸

Näin kieliopillistuminen johtaa uusiin kieliopillistumisprosesseihin, jopa vuosisatojen ja tuhansien kuluttua. Direktiivistä *tulisit nyt*-konstruktiota määrittävät seuraavat piirteet:

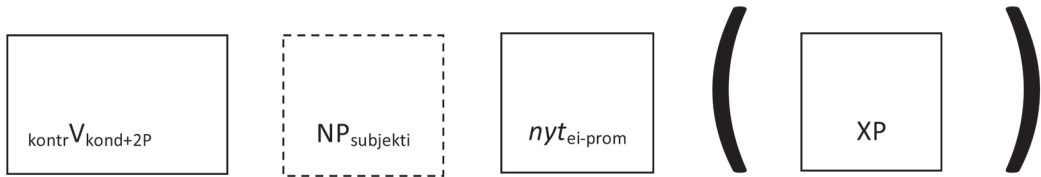
- finiittialkuisuus ja subjektilausekkeettomuus¹⁹
- finiitin persoona
- finiitin konditionaalimuotoisuus
- *nyt*-partikkelin läsnäolo
- pääverbin merkitykseen liittyvä toiminnan kontrolloitavuus²⁰.

Kaikella edellä mainitulla tehdään se merkitys, joka konstruktiolla on. Tietenkin konst-

¹⁸ Näiden rakenteiden syntyjärjestyksen perustan siihen, että sekä optatiivirakenteessa että *tulisit nyt*-konstruktiosta esiintyvä *isi*-konditionaali on melko nuori kielenaines, luultavasti ajalta, jolloin puhuttiin itämerensuomalais-tahtakielistä, myöhäiskantasuomea (Lehtinen 1983 ja 2007), kun taas **-k* (ja sen puhujaintentionon liittyvä merkitys) periytyy paljon kaukaisemmasta menneisyydestä. Imperatiivi muodostetaan historiallisesti samasta **k*-aineksesta myös useissa suomen etäsukukielissä, mm. unkarissa (Kulonen 1993: 62–65; Papp 1968).

¹⁹ Subjekti on mahdollista ilmaista omana lausekkeenaan, mutta se on harvinaista. Ilmiö on sama kuin imperatiivilauseen yhteydessä.

²⁰ Huomattakoon, että kysymys ei ole pelkästään agenttiivisesta toiminnasta, sillä esimerkiksi kilttinä olemistaan voi subjektitarcoite kontrolloida. Siitä huolimatta kilttinä oleminen ei ole agenttiivista.

Kuvio 1. *tulisit nyt* -konstruktion skeema.

ruktion synty on päinvastainen: on koettu tarpeelliseksi kiteyttää tietyssä tilanteessa tulkittu tietty interpersoonainen merkitys kielioppiin (vrt. Heine ym. 1991: 65–97), ja tuloksena on *tulisit nyt* -konstruktio. Yllä olevan piirrelistan voi ilmaista skemaattisesti vaikkapa seuraavalla tavalla (ks. kuviota 1).

Skeemassa kuvattu konstruktio ei ole subjektiton, se on tavallisesti subjektilausekkeeton. Konstruktiota ei voi kutsua edes ilmisubjektittomaksi, sillä subjekti ilmenee ongelmitta verbinmuodosta: finiitin persoonapäätte (2P = jompikumpi 2. persoonista) kertoo sen yksiselitteisesti. Skeeman V:llä viitataan tässä yhteydessä finiittiverbistä tai finiitti- ja infiniittiverb(e)istä koostuvaan yksikköön, toisin sanoen verbiketjuun tai verbiliittoon (Vilkuna 2000: 256–260; ISK 2004: § 450–453), joka saattaa olla diskontinuaatiivinen (vaikka se ei skeemasta ilmenekään). Skeemassa sulkeihin olen merkinnyt mahdollisesti mukana olevan rektiolausekkeen (tai mukana olevat rektiolausekkeet). Partikkeli *nyt* on skeemassa pakollinen.²¹ Sanan *nyt* partikkeliuutta osoittaisi puheessa se, että *nyt* ei ole prominentti. Kieliopillistuminenhan (partikkelistuminen mukaan lukien) johtaa usein muodon kulumiseen, ”pienemiseen” (Itkonen 2008: 54), niin kuin jo edellä luvussa 4.1 mainitsin, ja prominenssipotentiaalin häviäminen on tavallaan fonologisen muodon supistumista. (Prominenssi

merkitään suomenkielisessä puheessa (lähinnä) dynaamis-tonaalisesti.)

Esimerkkien 13–15 suostuttelukontekstitilliset *tulisit nyt* -rakenteet eroavat selvästi käytöltään *nyt*-partikkelittomista rakenteista, jotka esittelin luvussa 3 (esimerkit 1, 4–8, 10). Näiden perusteella voidaan todeta, että *näkisit tän* -tyyppinen rakenne (esim. 1) ja *tulisit nyt* -rakenne eroavat toisistaan niin muodollisesti kuin käyttömerkityksensäkin suhteen. Partikkelilliseen rakenteeseen haakeutuu selvästi vain sellaisia verbejä, joiden toimintaa subjektitarkoite voi kontrolloida, partikkelittomaan taas kaikenlaisia.

Optatiivisuus voidaan toki tulkita direktiivisesti, nimittäin silloin, kun puhuja tuottaa minä ja sinä tässä ja nyt -tilanteessa sellaisen optatiivirakenteen, joka on yksikön 2. persoonassa ja jonka finiittiverbin ilmaisema toiminta voidaan tulkita subjektitarkoitteen kontrollin alaiseksi (esim. 8 *valehtelisit niille*). Merkittävää on kuitenkin nähdäkseni se, että vaikka optatiivirakenteen voi ilman muuta nähdä kieliopillistuneen, sen ei voi nähdä kieliopillistuneen direktiiviksi, sillä direktiiviyden merkitys on kompleksisempi kuin pelkkä puhujan intentio. Direktiivisyys on interaktionaalinen velvoitesuhde puhujan ja puhuteltavan välillä. Se ei ole suoraan palauttavissa puhujan haluun tai tahtoon, niin kuin Larjavaara (2007: 497) asian ilmaisee (ks. myös lukua 2).

Kuten alumpana tässä luvussa totesin, syntaktinen(kin) kieliopillistuminen on kaksivaiheinen prosessi, johon kuuluvat reanalyysi ja senjälkeinen restrukturaatio. Partikkelillinen

²¹ Mukaan saattaa luonnollisesti liittyä myös muita, interaktiota muulla tavoin jäsentäviä partikkeleita ja puhutteluilmauksia, mutta en ole merkinnyt niitä skeemaan, sillä ne eivät ole kyseisen konstruktion jäseniä.

tulisit nyt -rakenne on käsittääkseni kieliopillistunut suostuttelukonstruktioksi. Koko prosessin voidaan nähdä lähteneen liikkeelle siitä, että partikkelittomaan optatiivirakenteeseen on alettu liittää *nyt*-partikkeli, joka ilmaisee ensinnäkin puhujaintentiota, puhujan vahvaa tahtoa, ja tilanteesta riippuen myös temporaalista kontrastiivisuutta. Tässä vaiheessa ei voi vielä puhua kieliopillistumisesta, sillä optatiivirakenne edustaa jo sellaisenaankin puhujalähtöistä ”modaalisuutta” (ks. Bybee ym. 1994: 280–281; Kauppinen 1998: 163–164; myös Laitinen 1992), ja niinpä siihen sopii hyvin puhujan intentiota korostava partikkeli. Kieliopillistuminen on lähtenyt kuitenkin käyntiin siinä vaiheessa, kun optatiivirakenteen ja *nyt*-partikkelin liitto on alettu analysoida uudella tavalla, sen jälkeen, kun se on alkanut hakeutua nimenomaan suostuttelutilanteihin ja kun konstruktio on yhä vahvemmin alettu tulkita etupäässä suostuttelua ilmaisevaksi rakenteeksi. Optatiivirakenteen optatiivinen merkitys ja *nyt*-partikkelin puhujaintention merkitys eivät nimittäin automaattisesti johda suostuttelutulkintaan. Vahvaksi nousut suostuttelutulkinta on puolestaan johtanut siihen, että alkuperäinen optatiivirakenteen ja *nyt*-partikkelin liitto on alkanut strukturoitua uudella tavalla: konstruktion finiittiverbeiksi ovat alkaneet valikoitua sellaiset verbit, jotka ilmaisevat subjektitarkoitteen kontrolloitavissa olevaa toimintaa. Tällaista pääverbien valintaan liittyvää uudelleenjärjestymistä voitaisiin kutsua paradigmaattiseksi restrukturaatioksi.²²

²² On kyseenalaista, voidaanko syntagmaattisena restrukturaationa pitää sitä, että suostuttelukonstruktion finiitti ja *nyt* esiintyvät peräkkäin. Tämä ei nimittäin ole pelkästään *tulisit nyt* -rakenteen piirre, vaan *nyt* esiintyy lauseessa ylipäättään hyvin usein ensimmäisen (tai toisen konstituentin) jäljessä silloin, kun sitä on käytetty partikkelina. *nyt*-sanana määräpaikka on siis merkki partikkelistumisesta, ja sitä – prominenssittomuuden ohessa – voidaan pitää myös merkinä jo alkaneesta kliittistymisestä. Vrt. tätä myös liitepartikkeleihin (esim. ISK 2004: § 126).

Tähän mennessä on käynyt ilmi, että optatiivirakenteella on oma (ei-direktiivinen) perusmerkityksensä sekä oma syntaktinen muotonsa ja että sitä käytetään muun muassa sillä tavoin kuin luvussa 3 olen esitellyt, ratkaisu ehdotuksissa tai -tarjouksissa tietynlaisessa retorisisessa kuviossa. Selväksi on käynyt myös se, että *tulisit nyt* -rakenteella on oma (direktiivinen) perusmerkityksensä, oma syntaktinen muotonsa ja että sitä käytetään mm. suostutteluun, joka on tietyllä tapaa reaktiivista toimintaa. Suostutteluhan liittyy läheisesti siihen, että suostuteltava on aiemmin kieltänyt suostuttelun kohteena olevasta toiminnasta.

On kuitenkin tapauksia, joiden yhteydessä ei ole selvää, kummasta rakenteesta on kysymys. Käsittelen seuraavassa luvussa (luku 5) niitä tapauksia, jotka asettuvat hämärän rajamaille, kahden edellä esittelemäni konstruktion välimaastoon.

5. OPTATIIVIRAKENTEEN JA *TULISIT NYT* -RAKENTEEN LIMITYMINEN

Kieliopillistuminen on kielenkäytössä fundamentaaliseksi koetun merkityksen kiteytymistä kielelliseen muotoon. Näin on toki myös optatiivi- ja *tulisit nyt* -rakenteen kohdalla. On kuitenkin tapauksia, jotka tuntuvat sopivan useampaan kuin yhteen kuvauskategoriaan. Useimpien kielellistenkin kategorioiden rajat ovat hämärät. Rajan hämäryyttä, toisin sanoen kategorioiden limittymistä, on käsittääkseni myös optatiivirakenteen ja *tulisit nyt* -konstruktion välillä.

tulisit nyt -konstruktion kieliopillistumiseen liittyy olennaisesti se, että rakenteen direktiivinen merkitys on eriytynyt, se on tarkentunut suostutteluksi. Merkityksen tarkentuminen on puolestaan johtanut paradigmaattiseen uudelleenjärjestymiseen. Suostuttelu on direktiivistä toimintaa, ja niinpä

rakenteen direktiivinen merkitys näkyy siinä, mitkä verbit rakenteeseen hakeutuvat. Nämä verbit ovat sellaisia, joiden ilmaisemaa toimintaa subjektitarcoite pystyy kontrolloimaan.

On kuitenkin tapauksia, joiden finiitti on konditionaalimuotoinen ja joiden subjekti ei tule ilmaistuksi omana lausekkeenaan, joissa esiintyy *nyt*-sana mutta jotka eivät tästä huolimatta tunnu – ainakaan suoralta kädeltä – edustavan suostuttelurakennetta. Tällaista optatiivirakenteen ja *tulisit nyt* -rakenteen aitoa limittymistä käsittelemme aluvuossa 5.3.

Syntaktinen kieliopillistuminen on lausemerkitysten rakenteeksi kiteytymistä, konstruktioitumista. Konstruktiot eivät ole merkityksettömiä muotteja, joiden merkitys syntyisi yksioikaisesti osiensa merkityksistä, vaan konstruktiot itsessään ovat merkityskokonaisuuksia. Tällainen on luonnollisesti myös *tulisit nyt* -konstruktio. Tätä käsittelemme luvussa 5.2. Sitä ennen esittelen kuitenkin pinnallisen limittymistapauksen, jossa *nyt* on mukana lauseessa mutta jonka voi siitä huolimatta nähdä edustavan selvästi optatiivirakennetta (luku 5.1).

5.1 Pinnallista limittymistä: *nyt*-adverbi optatiivirakenteisessa lauseessa

Maailmankuvaukseen liittyvä *nyt*-adverbi saattaa olla mukana lauserakenteessa, joka edustaa interpersoonaisesta näkökulmasta optatiivirakennetta. Juuri tämä on tilanne esimerkin 16 alleviivatussa rakenne-esiintymässä.

Esim. 16 [Miffa]

[Nimimerkki *Miffa* kirjoittaa blogissaan:]

Kuvituksena nyt vähän asustusta keski-
viikolta. Sain alotettua siivousurakan ja
keittiö puhdistukin jo ihan kivasti, joten

täytyi sitä kuvata kerrankin edustuskuu-
nossa. Äitsykkä juuri soitti ja kutsui
itsensä kylään huomiseksi, luvassa kuu-
lemma suursiivous, joten kai sitä täytyy
alkaa vähän *esisivoamaan*. Jos tavarat
saisi edes lattialta kaappiin, niin se olis
jo aika suuri edistysaskel...

[VALOKUVIA MIFFASTA JA HÄ-
NEN ASUNNOSTAAN]

[Nimimerkki *Anonymi* kirjoittaa:]

Milla sun kotonahan on SIISTIÄ!
t.esmu

[Nimimerkki *Miffa* kirjoittaa:]

Voi lapsirakkaani näkisit tän kämpän nyt!
Äitsykkä just lähti kotii ja tää apartmentti
oikee kiiltee. En ees oo ihan varma,
oonks tullu johonki vääää taloo ku ei
tälläne oo normaali! Että tervetulo
kylään ennen kun kaaos saa taas vallan,
mulla on myös sikaahvää lohirisottoa ja
mascarponejätskii tarjolla!!

Lauseessa esiintyvä *nyt* on tosiaankin melko selvästi kielenulkoisen maailman aikaan viit-
taava adverbi, ei interpersoonainen partikkeli. Koska aineistoesimerkki on otettu verkkokes-
kustelusta, ei voi tietenkään vuorenmasti todentaa esimerkiksi partikkeleille tyypillistä
prominenssin puutetta. Puhutussa kielessä on kuitenkin tavallista, että yhdessä into-
naatioryhmässä ('puherupeamassa') puhuja merkitsee prosodisesti erityisen prominen-
tiksi, uutisarvoisen informaation fokuskoh-
daksi, yhden ja vain yhden kohdan (ks. esim. Halliday 1970, [1985] 1994; Chafe 1987;
Helasvuo 2003; Lauranto 2005). SVO-
kielissä (oikeastaan SVO-lauserakenteissa)
tämä kohta on tunnusmerkittävästi finiitin
jäljessä (kun taas SOV-kielten lauserakenteis-
sa juuri ennen finiittiä). Kirjoitus on puhee-
seen nähden sekundaaria, se voidaan nähdä
puheen (epätarkkana) kuvana. Kun lukee

ääneen Miffan tuottaman *voi lapsirakkaani näkisit tän kämpän nyt*-lauseen, on luontavaa tehdä prominentiksi lauseenloppuinen *nyt*. Sen fonologinen muoto ei ole siis kulunut, ja sen voikin nähdä toimivan lauseessa puhtaasti yhdestä adverbisanasta rakentuvana ajanadverbialina. Miffa on sitä paitsi tuottanut *nyt*-sanana koko lauseen lopussa, myös objektina toimivan NP:n jäljessä, ei finiittiverbin yhteydessä, loppupaikassa, jossa SVO-kielissä esiintyy tyypillisesti prominentteja aineksia.²³ Esimerkissä 16 esiintyvä konstruktio, jossa *nyt* on mukana – adverbina, ei partikkelina – onkin optatiivirakenne.

Itse asiassa esimerkin 16 optatiivirakenne liittyy siihen retoriseen kuvioon, jota käsittelin jo alumpana (luku 3): rakennetta käytetään sellaisessa vuorossa tai jaksossa, jossa asetetaan kyseenalaiseksi puhekuppanin edellä esittämä. Blogikirjoituksessaan Miffa kirjoittaa ”esi-siivoamisesta” ennen äitinsä siivousvierailua. Tätä ja näkemään valokuvia kommentoi Anonyymi kehumalla Miffan asuntoa painokkaasti siistiksi. Tätä puolestaan kommentoi Miffa itse. Hän asettaa Anonyymien mainitsemien ”siistiyden” kyseenalaiseksi, sillä asunto on vielä huomattavasti siistimpi puhehetkellä kuin Anonyymien näkemien kuvien ottamishetkellä – ja kontrastoi samalla kaksi maailmankuvaukseen liittyvää ajanhetkeä. Tästä kontrastista johtuu, että ääneen luettaessa esimerkin *nyt* saa luontevasti vahvan prominenssin.

Esimerkin 16 lauseessa *näkisit tän huoneen nyt* voidaan siis nähdä optatiivirakenne merkityksineen tyypillisessä käyttöyhteydessä siitä huolimatta, että lauseessa on mukana *nyt*, jonka olen aiemmin kuvannut kuuluvaksi *tulisit nyt*-konstruktion skeemaan. *nyt* on kuitenkin esimerkissä helppo osoittaa

maailmankuvaukseen liittyväksi adverbiksi. Se esiintyy lisäksi lauserakenteen lopussa, ei finiittiverbin yhteydessä, niin kuin *tulisit nyt*-rakenteen *nyt*-partikkeli. Konstruktioiden limittyminen on näin ollen esimerkin 16 kohdalla sangen pinnallista.

5.2 Verbimerkityksen kontrolloitavuuspiirre ja konstruktion voima

Olen nostanut aiemmin, muun muassa *tulisit nyt*-rakenteen skeeman yhteydessä (luvun 4.2 kuvio 1), esiin sen, että konstruktion pääverbin pitää ilmaista sellaista toimintaa, jota subjektitarkoite voi kontrolloida. Tämä kysymys on hyvin kiinnostava. Ajatusta on itse asiassa vaikea pukea sanoiksi niin, että kielen olemus tulisi hyvin kuvatuksi. Pitäisi sanoa pikemminkin niin, että konstruktion kokonaismerkitykseen kuuluu osaltaan se, että subjektitarkoite – ei niinkään ”pystyy kontrolloimaan” (ikään kuin se olisi edeltä käsin määrätty) vaan – kontrolloi pääverbin ilmaisemaa prosessia. Toimintakontrolli ei ole piirre, jota rakenteeseen valittavalta verbiltä *edellytetään*, vaan se on piirre, joka rakenteessa *tehdään*. Kun kerran tämä kontrollin piirre kuuluu skeemaan tai muottiin, tavallisesti kontrolloimattomissa olevaa toimintaa ilmaiseva verbikin voi saada *tulisit nyt*-rakenteessa kontrollitulkinnan. Ajatus ei ole sinänsä suomen kielen tutkimuksessa uusi. Muottiajatuksen viittaa jo Setälä ([1880] 1952: 23) *olen katsonut silmäni sokeiks* (Pohjanpää 1989) -tyyppisten lauseitten objektia tarkastellessaan. Hänen (mp.) mukaansa ”verbi on usein niin likeisessä yhteydessä adverbialinsa kanssa, että sen objekti on käsiteltävä verbin ja adverbialin muodostaman sanaliiton objektiksi” (ks. myös Kangasmaa-Minn 1977; P. Leino 1991: 54–55).²⁴

²³ Lisäksi voidaan todeta, että adverbitulkinnaa puoltaa myös tekemäni Google-haku. Nopea katsaus siihen kertoo, että kun *näkisit* ja *nyt* ovat samassa lauseessa, *nyt* on selvästi hyvin usein temporaalinen adverbi, ei interpersoonainen partikkeli.

²⁴ Ks. muotti- ja konstruktioajatuksista myös P. Leino 1993: 61–69; Kauppinen 1998; J. Leino 2003: 69–72; ISK 2004: § 459–464; Visapää 2008: 26–27.

Esimerkki 17 on erään blogikeskustelun katkelma. Blogin pitäjä, Jarimatti, on kirjoittanut pitkästä aikaa blogikirjoituksen, jossa hän surkuttelee omaa tilaansa ja omaa heikkouttaan, hän on näet lihonut muutaman kilon. Tätä blogikirjoitusta kommentoi sitten Johanna ja myöhemmin Erja. Erja käyttää omassa kommentissaan lausetta *näkisit nyt metsän puilta*, jonka voi nähdä edustavan *tulisit nyt* -rakennetta. Lauserakenne on kuitenkin sillä tapaa erikoinen, että *tulisit nyt* -rakenteen pääverbinä on *nähdä*, aistihavaintoverbi, jonka toimintaa subjektitarkoite ei – tyypillisesti – kykene kontrolloimaan. Erjan tuottaman *näkisit nyt metsän puilta* -lauseen verbin toimintaan liittyvän kontrollipiirteen voi kuitenkin nähdä syntyvän itse konstruktiossa.

(17) [Helmi]

[Nimimerkki *Jarimatti* kirjoittaa blogis-
saan:]

Tässä on tosiaan tullut palattua astioiden ja notkuvien pöytien ääreen viime aikoina yhä useammin. Ja siinä sivussa on tämä blogin pitäminenkin jäänyt takalalle. Viime maanantainen mittaus ei onneksi näyttänyt ihan lohduttomia lukemia, vaikka pari kiloa onkin tullut takaisin. Pahin ongelma on melkein kokonaan hävinnyt motivaatio laihtumiseen, jotenkin en vaan saa itseäni otettua niskasta kiinni vaikka koko ajan takaraivossa työkyttääkin, että nyt, eiku nyt, eiku nyt mä taas aloitan tosissani.... Ja tällä hetkellä näitä koipia ei saa vissiin liikenteeseen mikään mahti maailmassa. Tai no kyllähän mä heti joelle olisin lähdössä, jos vain olisi aikaa useammin lähteä. Siinä ainakin huomaamatta tulee hikoiltaa ja kuluttettua kaloreita, kun koko päivän pyörii kahluuhousut jalassa kosken rannoilla. Että ei kai se liikunta

ole ihan mahdollisuus mullekaan, inostavat lajit ovat vaan niin kovin harvassa. Ruokapäiväkirjan totesin alussa erittäin hyödylliseksi tavaksi pitää kalorimäärät kurissa, mutta jossain vaiheessa alkoi sieltä valmiina löytyvien ruokien ja aineksien määrä tuntua aika rajoitetulta. Sinnehän pystyy kyllä lisäilemään omia reseptejä ja käyttämiään aineksia, mutta kynnys niiden lisäämisen kohdalla nousi jossain vaiheessa aika korkeaksi. Motivaatio kysymys tuokin on osaksi, että kuinka paljon haluaa itse lisäällä esim. reseptejä sinne. Mutta jotenkin siihen kaipaasi lisää helppokäyttöisyyttä ruokapäiväkirjaan esim. laajemman tuotekirjon muodossa. Saa nyt sitten nähdä kuinka laihtutushomma tästä etenee ja mistä sitä motivaatiota saa revittyä taas itselleen. Toivottavasti jostain! [naurava hymiö]

-Jarimatti

[Nimimerkki *Johanna* kommentoi:]

Äh pöh, höh. Kirjotin ja pyyhin pois kommentit pari kertaa. Kun en tiedä mitä sulle pitäis sanoa [naurava hymiö] No ihan ekana sanon, mitä Erjakin sanoi sulle jo viimeksi, että nyt ei olla millään laihtutuskuurilla! Kaalisoppadieetit sun muut kituutusjutut on laihtutuskuureja, keventäjät kannustaa elämäntapojen muuttamiseen. Sulla on nyt selkeesti väärä ote. Oon monta viikkoa oottanu ja oottanu, että tuuthan vielä kirjottamaan ja oon miettinyt, että toivottavasti et anna periksi. Mutta sinähän sen päätöksen viime kädessä teet, mutta muista että testiryhmä ainakin on kovasti sun tukena ja tsemppaa sua! Ja uskon, että moni muu lukijakin [naurava hymiö]

[Nimimerkki *Erja* kommentoi:]

Tulen tänne Johannan kaveriksi tukistelemaan sinua, mutta ihan vaan siksi että näkisit nyt metsän puilta! Ei tää ole tosiaan mikään mustavalkoinen joko-tai juttu, ei tätä kantsi heittää roskiin vain sen takia että just nyt ei oikein suju. Kysymys on painon hallinnasta loppuiän, ei vaan paljonko painaa tai miltä näyttää tulevana kesänä. Mutta ei ensin täytyy ratkaista kysymys, haluatko laihtua vai et. Pistä paperille alakkin viisi hyvää syytä 1)i haluan hoikistua koska... ja 2) haluan pysyä lihavana, ja lihoa vielä jatkossa lisääkin, koska Ja sitten vaan toimimaan sen suuntaisesti. Ei oo helppoo, ei kukaan niin väitäkään, mutta toisaalta, miksi toimia juuri päinvastaisesti? – –

Erja on tehnyt näkemisestä subjektitarcoitten kontrolloitavaksi sopivaa toimintaa – eikä hän toden totta käsittelekään näkemistä puhtaasti aistihavaintona. Lauseessa korostuu se, että näkemisen päätös – tie ymmärrykseen – on Jarimatin käsissä. Erja oikeastaan jatkaa näin Johannan edellisessä ”vuorossa” esiin nostamaa: ”sinähän sen päätöksen viime kädessä teet”.

Niin kuin edellä olen esittänyt, *tulisit nyt* -rakennetta käytetään usein suostutteluun, sellaiseen kehotukseen, jonka sisältämästä toiminnasta puhuteltava on jo kertaalleen kieltäytynyt. Erjan vuoro ei kuitenkaan ole suoranaista suostuttelua siinä mielessä, että Jarimatti olisi edellä kieltäytynyt näkemästä metsää puilta. Se, ettei hän näe sitä, on Erjan ja itse asiassa myös Johannan tulkintaa. Erja näkee siis Jarimatin sanoissa – ei varsinaista kieltäytymistä vaan pikemminkin – omasta mielestään jotakin väärää, jotakin, mitä Jarimatti ei ole tulkinnut oikein, ja juuri tätä hän tuntuu paheksuvan. Kehotus oikeaan sen

jälkeen, kun kehotettava on esittänyt jotakin kehottajan mielestä väärää, on toimintana lähellä suostuttelua. Kumpikin voidaan Hakulisen ja Saaren (1995) termin niin ikään kuvata ”reaktiiviseksi” toiminnaksi. *näkisit nyt metsän puilta* -lause voidaan nähdä osana toimintaa, joka lähentelee suostuttelua, mutta samaan aikaan se voidaan nähdä osana sitä retorista kuviota, jossa *nyt*-partikkeliton optatiivirakenne esiintyy. Se esiintyy vuorossa, jossa ehdotetaan tai tarjotaan ratkaisua ongelmaan, jonka puhuja tulkitsee aiemmassa keskustelussa esiin nousseeksi (ks. lukua 3). Tässä esimerkissä nousevat puheeksi myös moraalikäsitteet, toisin sanoen se, mitä pidetään oikeana ja mitä vääränä. Naisten voi samalla nähdä – ellei aivan paheksuvan niin ainakin – arvottavan Jarimatin edellä esittämää.

5.3 *Kahden konstruktion hämärällä rajalla: paheksunta ja direktiivisyys*

Niin kuin edellä olen esittänyt, *tulisit nyt* -rakennetta käytetään usein suostutteluun: sellaiseen kehotukseen, jonka sisältämästä toiminnasta puhuteltava on jo kertaalleen kieltäytynyt. Esimerkissä 18 esiintyy *tulisit nyt* -rakenne kahdesti, mutta kumpaankaan ei liity varsinaista suostuttelua.

(18) [Kiekko]

[Nimimerkki *suomi-fani* kirjoittaa:]

Kuule hei, en ollut katsomassa peliä. Tilastojen mukaan Tappara sai 3x2 minuutin ylivoimaa 3. erässä, joten aivan turha valittaa tuosta yhdestä kaksiminuuttisesta.

[Nimimerkitön kirjoittaa:]

Kehtaat vielä myöntää, tyypillinen säälitävä hesalainen vellihousu idiootti, joka tietää jääkiekosta yhtä vähän kuin iltalehden toimittaja. Kävisit nyt edes kat-

somassa miksi Ville Nieminen ajettiin suihkuun, siitä kun on video olemassa. Jokerit hävisi kun menetti hermonsensa ja yritti vain jahdata Mäntylää ja unohti, miksi jääkiekkoa pelataan, tuomarit teki parhaansa estääkseen tapparan voiton, muttei nekään sitä kiekkoa maaliin sentään saanu

[Nimimerkki *suomi-fani* kirjoittaa:]

Itse olet säärittävä kun kehtaat valittaa yhdestä jäähystä, kun Tapparalla oli kolmoserässä 3x2min aikaa karata.

[Nimimerkitön kirjoittaa:]

Lukisit nyt muutakin niistä tilastoista kuin jäähyt, tapparahan karkasikin.

Esimerkin 18 *tulisit nyt* -rakenteiden avulla puhuja – ennemmin kuin suostuttelee – nostaa puheeksi sen vähimmäistoiminnan, johon puhuteltava voisi ryhtyä, jotta hän olisi paremmin perillä asioista. Tähän viittaavat lauseissa esiintyvät sanapartikkeli *edes* ja liitepartikkeli (*muuta*)*kin*. Tällainen käyttö on tosin lähellä suostuttelua siinä mielessä, että puhuteltava on tehnyt jotakin, mutta jotakin sellaista, mitä *tulisit nyt* -rakenteen tuottaja ei pidä riittävänä. Puhuteltava on siis jättänyt tekemättä jotakin puhujan mielestä merkityksellistä. Tähän toimintaan puhujan sitten puhuteltavaa *tulisit nyt* -rakenteella voidaan nähdä kehottavan – samaan tapaan kuin suostuttelussa kehoitetaan toimintaan, jonka suostuteltava on (tosin melko eksplisiittisesti) sanonut tai muulla tavoin osoittanut jättävänsä tekemättä.

Itse asiassa myös esimerkin 18 *tulisit nyt* -rakenteiden käyttö lähenee sitä retorista kuviota, jonka esittelin luvussa 3 partikkelittoman optatiivirakenteen yhteydessä. Tässä kuviosahan puhuja käsittelee puhekumppaninsa edellä sanomaa jollain tasolla ongelmallisena, ja tähän hän ikään kuin tarjoaa ratkaisua *tulisit nyt* -konstruktion avulla. Merkittävänä

erona esimerkin 18 tapausten ja luvussa 3 esittelemieni ongelmanratkaisuehdotustapausten välillä on kuitenkin se, että esimerkin 18 rakenteita on käytetty vuorossa, joka sisältää niin ikään erityisen vahvaa paheksuntaa tai tuohtumusta. Tätä voi nähdä ilmentävän esimerkiksi modaaliverbin valinnan ja finitiverbin jälkeisen, asteikkopartikkelikäytössä olevan *vielä*-sanana (*kehtaat vielä myöntää*) (ks. ISK 2004: § 804, 849) sekä vokatiivi-ilmaukseen sisältyvien leksikaalisten valintojen (*tyypillinen säärittävä besalainen vellihousu idiootti*).

Esimerkin 18 tilannetta muistuttaa esimerkin 19 tilanne.

(19) [Oikeusjärjestelmä]

[Nimimerkki *kansalainen* kirjoittaa:]

Tyhjääkään asuntoa ei saa tiirailta ulkoa (ikkunasta sisään), ei kameralla eikä ilman kameraa.

[Nimimerkki *Antti Alien* kirjoittaa:]

Kyllä saa. Ilman kameraa tai muuta teknistä välinettä saa kytätä sisällä olevia ihmisiäkin, jos se tapahtuu kadulta. Piha on jälleen kotirauhan suojaamaa aluetta.

Ottaisit nyt edes vähän asioista selvää ennen kuin yrität vängätä.

Tässäkin esimerkissä tilanne on selvästi erityisen affektinen: Antti Alienin vuoroon sisältyy kansalaisen toiminnan paheksuntaa ja myös jonkinasteista tuohtumusta. Esimerkin 18 tapaan myös tässä kohtaa nostetaan *tulisit nyt* -rakenteella puheeksi se vähimmäistoiminta, johon puhuteltavaa kehoitetaan ryhtymään, jotta hän olisi paremmin perillä asioista.

Esimerkkien 18 ja 19 verbit ovat *käydä*, *lukea* ja *ottaa*: kukin on jo leksikaaliselta merkitykseltään agenttiivinen ja ilmaisee näin ollen automaattisesti myös subjektitarkoitteen kontrolloimaa toimintaa. Samantyyppisessä

yhteydessä käytetään myös muita kuin agenttiivisiin toimintoihin viittaavia verbejä (ks. esim. 20).

(20) [Vau.fi]

Hengissä ollaan, kyllä se uni sieltä sitten loppu viimein tuli. Ainiin unohtu mainita, että tossa eilisessä oksennus jupakassa tuli pissatkin housuun[:D][:D] [:D]Pitäisköhän alkaa tekeen jotain lihaskuntoliikettä tolle alapäälle[&:]

Mies siinä yöllä sängyssä sanoi, että tarviiko kaikesta tehdä aina noin iso numero ja maailma kaatuu päälle[:@][:@] Kanna kiitos itse oma lapsesi[:>:]Joo sit se kuitenkin muisti ajatella vauvan parasta ja tokasi että hengittäisit nyt edes kunnossa, kun mä siinä puhisin ja yritin lonkkaa venytellä[:D][:D]Joo miehet on jo tässä vaiheessa lapsen puolelle, äideistä viisi[:D][:D]

Esimerkissä 20 puhuja referoi miehensä yöllisiä sanoja kuvaillessaan tämän suhtautumista omiin raskausajan tuntoihinsa ja tuntemuksiinsa. Tilanne on selvästi affektinen: puhuja kuvaa miehensä tuohtuneeksi ja tämän puheenvuoron paheksuvaksi. Verbinä rakenteessa on *hengittää*, joka ei varsinaisesti ilmaise agenttiivista toimintaa. Verbin ilmaise-ma prosessi on kuitenkin sellainen, jota subjektitarcoite voi – ainakin johonkin rajaan saakka – kontrolloida, ja se edustaakin behavioraalisen prosessityypin alatyyppejä, johon luetaan mm. tietyt fysiologiset prosessit (ks. Halliday [1985] 1994: 138–140 ja lukua 1.2).

tulisit nyt -rakenteeseen tuntuu siis edellä esittelemissäni esimerkeissä liittyvän affektii-visuutta – tai oikeastaan tilanne ylipäättään on affektinen. Kauppinen (1998: 189–190) nos-taakin optatiivirakenteen yhteyteen pahek-sunnan, mutta hän käsittelee tapauksia, joissa optatiivirakenteen finiitti on konditionaalinen

perfektissä, se toisin sanoen viittaa menneeseen (ks. esim. 21, joka on Kauppisen (mp.), lihavointi on puolestaan minun).

(21) *Siel opetetaav vaikka mitä, oisit kysynny mielummin mitä ei opeteta.*

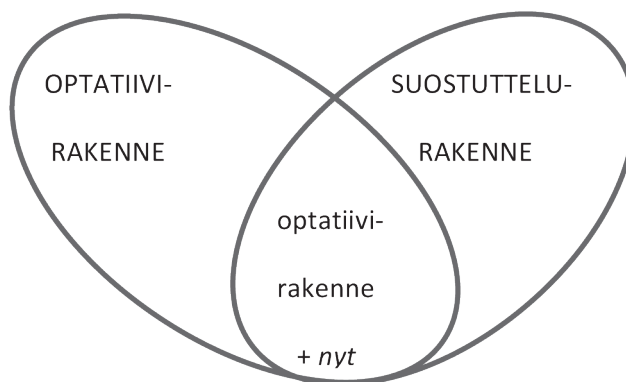
Kauppinen (mts. 189) kutsuu tällaista, konditionaalinen perfektimuodon sisältävää konstruktioita paheksuntarakenteeksi. Olen Kauppisen kanssa pitkälti samaa mieltä, mutta nähdäkseni erityisesti juuri menneeseen viittaamista paheksunta ei rakenteelta edellytä, vaikka se ”paheksuntarakenteen” yhteydessä tavallista onkin. Konditionaalinen perfektissä rakenteen finiitti on näet luontevasti ainakin silloin, kun paheksutaan sellaista toimintaa, johon paheksuttavalla ei ole enää pääsyä. Kauppiselta lainaamassani esimerkissä 21 viitataan kysymiseen, ja se on jo historiaa, jota ei voi muuttaa. Tällaista on ylipäättään kaikki se, mitä puhuteltava on aiemmin sanonut, verbaaliprosessien edustumat (ks. myös Kauppisen esimerkkiä 51 (mts. 190)). Minun esittelemissäni esimerkeissä 18–20 paheksutaan puolestaan sellaista toimintaa, jonka puhuteltava on jättänyt tekemättä (esim. 18 ja 19), tai jonka puhuteltava on tehnyt huonosti mutta joka edelleen puhehetkellä jatkuu (esim. 20). Paheksuttavaa ei ole siis menneisyyteen sijoittuva teko vaan tekemättömyys tai edelleen jatkuvan toiminnan huono laatu. Tällaista toimintaa puhuteltavan on luonnollisesti mahdollista vielä puhehetkellä ja tulevaisuudessa modifioida, sillä se, mikä korjaustoiminnan mahdollistaa, on edelleen olemassa. Näitä korjauksen mahdollistimia ovat edellä esiintyvissä esimerkeissä video jääkiekko-ottelusta (esim. 18), ottelutilastot (esim. 18), dokumentoidut lait ja säädökset (esim. 19) ja oma hengitys (esim. 20).

Paheksunta on omien esimerkkieni ja Kauppisen (1998) esittelemien esimerkkien valossa sellaisen rakenteen relevantti käyttö-

merkitystulkinta, joka on subjektilausekkeeton ja jonka finiittiverbi on aktiivin konditionaalin preesensin tai perfektin 2. persoonassa. Kauppiksen esimerkit eroavat omistami kuitenkin yhdellä, merkittävällä tavalla: minun esittelemissäni esimerkeissä lauseissa on mukana *nyt*-partikkeli. Edellä luvussa 3 olen kuvannut *nyt*-partikkelittoman rakenteen optatiivikonstruktioksi, jonka kieliopillistuneeseen perusmerkitykseen ei sisälly direktiivisyys, ja partikkelillisen *tulisit nyt* -konstruktion aiemmin luvussa 4 puolestaan direktiiviksi kieliopillistuneeksi suostuttelurakenteeksi. Kun kerran olen osoittanut preesensmuotoisella *tulisit nyt* -rakenteella voitavan paheksua, oleellinen kysymys kuuluukin, miten paheksunta suhteutuu direktiiviyteen.

Paheksunnan ja direktiiviyden suhde on mielenkiintoinen kysymys. Olen määritellyt *tulisit nyt* -rakenteen suostuttelurakenteeksi, ja suostuttelu on selvästi direktiivistä. Suostuttelu on direktiivisen yleismerkityksen yksi käyttömerkitystulkinta, niin kutsuttu retorinen sävy, jonka merkitys on leksikaalistunut *suostutella*-verbiksi ja sen johdoksiksi (ks. Halliday [1985] 1994: 363–365; suomen osalta myös Shore 1992: 168–170). Pahek-

suntakin voidaan kuvata leksikaalisesti (juuri *paheksua*-verbin ja sen johdosten avulla) mutta se ei ole kieliopillistunut sillä tavoin, että sen ilmaus voitaisiin nimetä vain yhdeksi lauserakenteeksi tai rajatuksi rakennejoukoksi. Paheksunta voi ihmisten maailmassa johtaa – ja usein se varmasti johtaakin – siihen, että se, jonka toimintaa paheksutaan, muuttaa toimintaansa. Paheksuntaa voi siis seurata direktiiveille tyypillinen, toiminnallinen reaktio. Ei ole kuitenkaan aivan selvää, voidaanko paheksuntaa tästä syystä pitää direktiivisenä toimintana. Paheksua voi jo nimittäin tapahtunutta, mutta menneeseen viittaaminen ei taas liity direktiiviyteen. Toiminta on usein paheksunnan luonnollinen reaktio, mutta direktiiviyttä ei tarvitse nähdä paheksuntaan välttämättä sisältyvänä merkityspiirteenä. Olen taipuvainen analysoimaan esimerkkien 18–20 *tulisit nyt* -tapaukset niin, että perusmerkitykseltään ei-direktiivisen optatiivirakenteen ja perusmerkitykseltään direktiivisen suostuttelurakenteen hämärälle rajamaalle sijoittuu *tulisit nyt edes* -rakenne, jossa voi nähdä kummankin piirteitä. Ajatustani havainnollistaa alla oleva kuvio 2.

Kuvio 2. Optatiivirakenteen ja suostuttelurakenteen suhde.

Korostettakoon vielä sitä, että peruslähtökohtani on se, että suostuttelu on kieliopillistunut omaksi lauserakenteekseen, *tulisit nyt*-konstruktioksi, ja että optatiivirakenne on oma syntaktinen kieliopillistumansa. Suostuttelurakenteen kieliopillistuminen ei kuitenkaan tarkoita sitä, että *nyt*-partikkeli esiintyisi vain ja ainoastaan suostuttelurakenteessa. Niin kuin luvussa 4.1 esitin, se voi esiintyä interpersoonaisena partikkelina monessa muussakin yhteydessä – ja miksipä ei voisi: sen puhujaintentiota korostava merkitys sopii hyvin moneen tilanteeseen, kielelliseen toimintaan ja niin ollen myös rakenteeseen, erittäin hyvin siis myös paheksunnan yhteyteen.

6. IMPERATIIVILAUSEEN, TULISIT NYT KONSTRUKTION JA OPTATIIVIRAKENTEEN ERO

Kun verrataan *tulisit nyt*-konstruktion skeemaa (kanonisen) imperatiivilauseen piirteistöön, voidaan huomata sangen paljon yhtymäkohtia. Myös imperatiivilause on finiittiverbialkuinen ja subjektilausekkeeton, sen finiitti on puheaktipersoonassa ja sen pääverbin merkityksenkin pitää olla kont-

rolloitavuusmielessä samanlainen kuin *tulisit nyt*-rakenteen pääverbi on. Näitä kahta syntaktista konstruktioita erottavat toisistaan muodollisesti finiitin modusmerkintä ja *nyt*-partikkeli sekä merkityksen näkökulmasta direktiiviyden ala. Kaukana näistä kahdesta ei ole optatiivirakennekaan. Senkin skeemaan kuuluvat finiittiverbialkuisuus ja subjektilausekkeettomuus.²⁵ Optatiivirakenteen finiitti on konditionaalimuotoinen. Imperatiivi- ja *tulisit nyt*-konstruktiosta poiketen optatiivirakenteen pääverbin toiminnan ei tarvitse olla subjektitarcoitten kontrolloitavissa, eikä optatiivirakenteen perusmerkitys olekaan direktiivinen. Mielenkiintoista on pohtia, mikä näitä kaikkia kolmea rakennetta kuitenkin yhdistää. Olen koonnut rakenteiden tunnusmerkit alla olevaan taulukkoon 1.

Taulukon 1 kaltaiset esitykset ovat hiukan vaarallisia, sillä niiden voimasta hajoaa osiin sellainen, mikä on yhtenäinen. Samalla ne ovat kuitenkin hyödyllisiä siinä mielessä, että niiden avulla kokonaismerkitys saadaan jaetuksi – tietysti keinotekoisesti – osiin, se voidaan toisin sanoen analysoida. Tämä on

²⁵ Subjektilausekkeettomuutta en pysty käsittelemään tämän artikkelin puitteissa, mutta käsittelen sitä muualla (ks. Lauranto [tulossa a ja b]).

Taulukko 1. Imperatiivilauseen, *tulisit nyt* konstruktion ja optatiivirakenteen tunnusmerkit.

	Imperatiivilause	<i>tulisit nyt</i> -konstruktio	Optatiivirakenne
KIELIOPILLISTUNUT PERUSMERKITYS	yleisdirektiivinen	direktiivinen, mutta suppea-alainen	ei-direktiivinen
FINIITTIALKUISUUS	•	•	•
SUBJEKTI-LAUSEKKEETTOMUUS	•	•	•
PUHEAKTI-PERSOONAISSUUS	•	•	•
FINIITIN MODUS	imperatiivi	konditionaali	konditionaali
FINIITIN MERKITYS	kontrolloitavuus	kontrolloitavuus	ei rajoituksia
MUUT PAKOLLISET JÄSENET	ei muita pakollisia	<i>nyt</i>	ei muita pakollisia

itse asiassa deskriptiivisen kielitieteen tehtävä: jakaa merkitys osiin, niin kuin prisma hajottaa valkoisen valon värien spektriiksi (kielikuva on Firthin (1957), ks. Palmer (toim.) 1968: 108).

Kaikkiin kolmeen rakenteeseen kuuluu piirteinä finiittiverbialkuisuus. Finiittialkuisia ovat usein reaktiivisten vuorojen aloitusrakenteet. Tähän viittaavat Hakulinen ja Saari (1995: 489; ks. myös Vilkuna 1989: 128–129). Olen kuvaillut edellä luvussa 3 retorisen kuvion, jossa optatiivirakenne usein esiintyy. Tässä kuviossa optatiivirakennetta käytetään vuorossa, jossa kommentoidaan edellä sanottua niin, että se nähdään jollain tapaa ongelmallisena. Samalla optatiivirakenteella tarjotaan keskustelukumppanille ratkaisua, ja ratkaisuvuoro voidaan nähdä luonteeltaan reaktiivisena. *tulisit nyt* -rakennetta käytetään suostutteluun. Koska suostutteluun liittyy suostuteltavan aiemmin ilmaisema kieltäytyminen, myös *tulisit nyt* -rakenteen käyttöpiirteistöön voi nähdä kuuluvan reaktiivisuuden.

Imperatiivilauseeseen reaktiivisuutta ei puolestaan ole juuri liitetty. Kun nimittäin tarkastellaan imperatiivilauseetta vierusparirakenteen näkökulmasta, se esiintyy tyypillisesti etujäsenenä (ks. Raevaara 1997; ISK 2004: § 1657), ei jälkijäsenenä, joka on reaktiivinen vuoro *par excellence*. Arkipäivän keskustelutilanteita tarkasteltaessa imperatiivilauseeseen voi kuitenkin nähdä liittyvän tietynlainen reaktiivisuuden piirre (ks. taulukkoa 2).

Edellä olevassa taulukossa esitetty imperatiivilauseelaskelma perustuu 12,5 tunnin arkikeskusteluaineistoon (ks. tarkemmin

Taulukko 2. Imperatiivilauseiden kahtiajako.

Reaktiiviset	145	61 %
Ei-reaktiiviset	93	39 %
Yhteensä	238	100 %

Lauranto [tulossa a]). Tässä aineistossa yli 60 % imperatiivilauseista on reaktiivisia. Terminä reaktiivisuus on huono siinä mielessä, että keskustelua rakennetaan aina aiemmin sanotun varaan (ks. esim. A. Hakulinen 1997). Koska tämä on dialogin ominaispiirre, olen määritellyt reaktiivisuuden tarkemmin seuraavalla tavalla. Imperatiivilauseen käyttö motivoituu usein kontekstista – puhe- tai tekstiyhteydestä ja tilanteesta – niin, että imperatiivilauseessa kielennetään uudelleen se toiminta, josta aiemmin on ollut puhe, tai viitataan sellaiseen toimintaan, joka on jo käynnissä. Tällä tavoin määritelty reaktiivisuus vastaa Hakulisen ja Saaren (1995) *nyt*-partikkelin yhteydessä kuvaamaa reaktiivisuutta. Reaktiivisuutensa osalta imperatiivilauseen käyttö yhdistyy niin ikään optatiivirakenteen ja *tulisit nyt* -konstruktion käyttöön.

7. LOPUKSI

Kieliopillistuminen voidaan käsittää kieliopillisten elementtien – niin morfologisten kuin syntaktisten – edelleen abstraktistumiseksi. Kun ajatellaan *tulisit nyt* -rakennetta ja sen direktiiviyttä, voidaan todeta seuraava:

- rakenteen pääverbin ilmaisema prosessi voidaan tulkita niin, että sen subjekti-tarkoite kontrolloi rakenteessa ilmaistua toimintaa, olipa kontrollimerkitys sitten verbilekseemi- tai konstruktiolähtöistä,
- rakenne on yksikön tai monikon 2. persoonassa, ja se viittaa siis puhuteltavaan tai puhuteltaviin,
- rakenne eroaa deklaraatiivilauseesta siinä, että siihen ei ole mahdollista lisätä pronominisubjektia, vaikka lauserakenne muuten muistuttaakin syntaktisesti deklaraatiivikonstruktiota (vrt. *tulisit nyt* ja *sä tulisit nyt*),

- rakenne eroaa tavallisesta optatiivirakenteesta muodollisesti siinä, että rakenteeseen liittyy pakollinen *nyt*-partikkeli (joka ei siis ole ajanadverbi),
- rakenteen peruserkitykseksi on vakiintunut direktiivinen, lähinnä suostutteleksi kuvattava merkitys ja
- rakennetta käytetään usein tapauksissa, joissa viitataan edellä eksplisiittisesti sanottuun: se on tässä mielessä reaktiivinen.

tulisit nyt -rakenne merkitsee siis jotakin muuta, kuin ne osaset, joista se muodostuu, antaisivat pelkästään ymmärtää. Rakenteen voi nähdä kieliopillistuneen direktiiviksi.

Olisi äärimmäisen mielenkiintoista tutkia suuresta aineistosta sitäkin, miten *nyt*-partikkelilliset ja partikkelittomat imperatiivilauseet ja toisaalta *tulisit nyt* -rakenteelliset lauseet käytännön kielenkäyttötilanteissa eroavat toisistaan. Direktiiviyys on runsauden sarvi, johon aion vielä palata.

YML-AINEISTO JA SIIHEN LIITTYVÄT LYHENTEET

YML = oma aineisto (kasvokkais- ja puhelin-keskusteluista ei ole nauhoitteita)

c = chattikeskustelu

f = Facebook-päivityskeskustelu

k = kasvokkaiskeskustelu

p = puhelinkeskustelu

s = sähköpostikirje

MUUT AINEISTOLÄHTEET

Helmi = Helmen keventäjät -blogi, <http://keventajat.helmiblogit.mtv3.fi/2011/05/11/jarimatti-takaisin-astialle/>, 5.10.2011.

Jammu-setä = Ilta-Sanomien keskustelufoorumi, http://www.meidanperhe.fi/keskustelut/alue/2/viesti/431331/_katso_jammu_sedan_tv_haastattelu_/3736735/no_tottakai_se_on_aito_joku_trolli_vaan_pelleilee_, 20.1.2011.

Johtomeri = Suomi 24 keskustelufoorumin keskustelu, <http://keskustelu.suomi24.fi/listmessage/2099289/10621023>, 19.1.2011.

Jämsä = Jämsän Seutu -lehden verkkokeskustelufoorumi, http://www.jamsanseutu.fi/cs/Satellite?c=CT_ForumThread&childpagename=KHA_newssite%2FAMLayout&cid=1195338511197&p=null&packedargs=packedargs%3DAMForumThreadDetails%25253AsortOrder%253Ddesc&pagename=KHAWrapper, 10.10.2012.

Kiekkö = Iltalehden foorumi, <http://portti.iltalehti.fi/keskustelu/showthread.php?t=242003&page=2>, 20.1.2011.

Miffa = Miffan blogi, <http://miffafashion.blogspot.com/2011/05/morkkis.html>, 5.10.2011.

Omituinen = Henkilö Facebookissa, <http://www.facebook.com/group.php?gid=107898315926525&v=wall&viewas=0>, 19.1.2011.

Oikeusjärjestelmä = Murobbs-keskustelupalsta, <http://murobbs.plaza.fi/yleista-keskustelua/535812-suomen-oikeusjarjestelman-jarjettomyys-83.html>, 2.10.2012.

Pohjanpää, Lauri 1989. *Kaipuu ylitse ajan. Valitut runot 1910–1954*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Tapaaminen = City-lehden keskustelufoorumi, <http://www.city.fi/keskustelut/64488/hei+mit%E4+s%E4+oikein+teet+ketjutm/>, 20.1.2011.

Tojota = <http://forums.offipalsta.com/showthread.php?p=94290>, 19.1.2011.

Twiggy = <http://hamii.deviantart.com/art/Twiggy-109551741?q=&qo>, 19.1.2011.

Vau.fi = Vau.fi – yhdessä alusta alkane -keskustelufoorumi, <http://www.vau.fi/Forum/Odottajat/Laskettu-aika-2010/Laskettu-aika-huhtikuussa-2010/Taalla-ollaan/1853T/?page=65>, 10.10.2012.

KIRJALLISUUSLÄHTEET

- Aikhenvald, A. Y. 2010. *Imperatives and Commands*. Oxford Studies in Typology and Linguistics. Oxford: Oxford University Press.
- Austin, J. L. 1962. *How to do things with words?* Oxford University Press, Oxford.
- Bates, E. – Camaioni, L. – Volterra, V. 1976. Sensorimotor Performatives. – E. Bates, *Language and context: The acquisition of pragmatics* s. 49–71. New York: Academic Press.
- Bybee, J. – Perkins, R. – Pagliuga, W. 1994. *The Evolution of Grammar. Tense, Aspect, and Modality in the Languages of the World*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Chafe, W. 1987. Cognitive constraints on information flow. – R. Tomlin (toim.), *Cohesion and Grounding in Discourse* s. 21–51. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Goldberg, A. 1995. *Constructions. A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Hakulinen, A. 1997. Vuorottelujäsennys. – Liisa Tainio (toim.), *Keskustelun analyysin perusteet* s. 32–55. Vastapaino: Tampere.
- Hakulinen, A. – Karlsson, F. 1979. *Nykysuomen lauseoppia*. SKST 350. Helsinki: SKS.
- Hakulinen, A. – Saari, M. 1995. Temporaaalisesta adverbista diskurssipartikkeliksi. – *Virittäjä* 99 s. 481–500.
- Hakulinen, L. [1941 ja 1946] 1979. *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Otavan korkeakoulukirjasto. Helsinki: Otava.
- Halliday, M. A. K. 1970. *A Course in Spoken English: Intonation*. London: Oxford University Press.
- 1979. The Ontogenesis of Dialogue. – J. Webster (toim.) 2004, *The Language of Early Childhood*. Volume 4 in the Collected Works of M. A. K. Halliday s. 144–152. London: Continuum.
- [1985] 1994. *An Introduction to Functional Grammar*. Second Edition. London: Arnold.
- Harris, A. – Campbell, L. 1995. *Historical syntax in cross-linguistic perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Heath, J. 1984. *A Functional Grammar of Nunggubuyu*. Canberra: Humanities Press, Australian Institute of Aboriginal Studies.
- Heine, B. – Claudi, U. – Hünnemeyer, F. 1991. *Grammaticalization: A conceptual framework*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Helasvuo, M.-L. 2001. *Syntax in the Making. The emergence of syntactic units in Finnish conversation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- 2003. What can intonation tell us about constituency? – T. Ono, T. Nakayama & H. Tao (toim.), *Recent Studies in Empirical Approaches to Grammar* s. 20–34. Santa Barbara: University of California.
- Helasvuo, M.-L. – Huomo, T. 2010. Mikä subjekti on? – *Virittäjä* 114 s. 165–195.
- Honkanen, S. 2001. *Välttämättömyys, teksti ja toiminta. Ohjailevat ilmaukset ja niiden funktiot Helsingin kaupungin opetusviraston ryhmäkirjeissä*. Pro gradu tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 2012. *Kielioppi ja tekstilaji. Direktiivin muotoilusta viraston ryhmäkirjeissä*. Helsinki: Suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos, Helsingin yliopisto.
- Hopper, P. – Traugott, E. 1993. *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ISK 2004 = Hakulinen, A. – Vilkkuna, M. – Korhonen, R. – Koivisto, V. – Heinonen, T. R. – Alho, I. 2004. *Iso suomen kielioppi*. SKST 950. Helsinki: SKS.
- Itkonen, E. 1998. Mitä on 'kieliopillistuminen'? – A. Pajunen (toim.), *Kieliopillistumisesta, analogiasta ja typologiasta* s. 11–41. Suomi 185. Helsinki: SKS.
- 2001. *Maaailman kielten erilaisuus ja samuus*. Yleisen kielitieteen julkaisuja 4. Turku: Turun yliopisto.
- 2008. *Maaailman kielten erilaisuus ja samuus. Osa I*. Yleisen kielitieteen julkaisuja 12. Turku: Turun yliopisto.
- Itkonen, E. – Pajunen, A. 2010. *Empiirisen kielitieteen metodologia*. Suomi 1999. Helsinki: SKS.
- Kangasmaa-Minn, E. 1977. Verbien piiloderivaatiosta. – *Sananjalka* 19 s. 5–25.
- Kauppinen, A. 1998. *Pubekuviot, tilanteen ja rakenteen liitto. Tutkimus kielen omaksumisesta ja suomen konditionaalista*. SKST 713. Helsinki: SKS.
- Kulonen, U.-M. 1993. *Jobdatus unkarin kielen historiaan*. Suomi 170. Helsinki: SKS.

- Laitinen, L. 1992. *Välttämättömyys ja persoona. Suomen murteiden nesessiivisten rakenteiden semantiikkaa ja kielioppia*. SKST 569. Helsinki: SKS.
- Laitinen, L. – Lehtinen, T. 1997. Johdanto. – T. Lehtinen & L. Laitinen (toim.), *Kieliopillistuminen: Tapaustutkimuksia suomesta*. Kieli 12. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Larjavaara, M. 2007. *Pragmasemantiikka*. SKST 1077. Helsinki: SKS.
- László, G. 2001. *Vaihtokauppaa kielellä – lausemodus- ja pubefunktiovalinnat suomalaisissa matkaesitetesteissä*. Pro gradu tutkielma. Budapest: Finnugor Társzék, Eötvös Loránd Tudományegyetem.
- Lauranto, Y. 2005. Sujuvuuden mittoja. – L. Kuure, E. Kärkkäinen & M. Saarenkunnas (toim.), *Kieli ja sosiaalinen toiminta* s. 127–148. AFinLA:n vuosikirja n:o 63. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA.
- tulossa a. *Imperatiivin käyttö arki-keskustelussa*. Monografiakäsikirjoitus.
- tulossa b. *Suomen imperatiivi: yksi paradigma, kaksi systeemiä*. Artikkelikäsikirjoitus.
- Laury, R. 1996. Sen kategoriasta – onko suomessa jo artikkeli? – *Virittäjä* 100 s. 162–181.
- 1997. *Demonstratives in interaction: The emergence of a definite article in Finnish*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Lehtinen, T. 1983. Suomen konditionaalien morfologisesta ja semanttisesta motivaatiosta. – *Virittäjä* 97 s. 321–336.
- 2007. *Kielen vuositubannet. Suomen kielen kehitys kantaauralista varhaisuuteen*. Tietolipas 215. Helsinki: SKS.
- Leino, J. 2003. *Antaa sen muuttua. Suomen kielen permissiivirakenne ja sen kehitys*. SKST 900. Helsinki: SKS.
- Leino, P. 1991. *Lauseet ja tilanteet. Suomen objektin ongelmia*. Suomi 160. Helsinki: SKS.
- 1993. *Polysemia – kielen moniselitteisyys*. Kieli 7. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Matihaldi, H.-L. 1979. *Nyky-suomen modukset I. Kvalitatiivinen analyysi*. Acta Universitatis Ouluensis. Series B. Huomaniora No. 7. Philologica No. 2. Oulu: Oulun yliopisto.
- McGregor, W. 1990. *A Functional Grammar of Gooniyandi*. Amsterdam: John Benjamins.
- Ojutkangas, K. 2001. *Ruumiinosannimien kieliopillistuminen suomessa ja virossa*. SKST 845. Helsinki: SKS.
- Pajunen, A. 2001. *Argumenttirakenne. Asiain-tilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä*. Suomi 187. Helsinki: SKS.
- Palmer, F. R. (toim.) 1968. *Selected Papers of J.R. Firth 1952–59*. London: Longmans.
- [1986] 2001. *Mood and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Papp, I. 1968. *Unkarin kielen historia*. Tietolipas 54. Helsinki: SKS.
- Pekkarinen, H. 2011. *Monikasvoinen TAVA-partisiippi - Tutkimus suomen TAVA-partisiipin käyttökonteksteista ja verbiliittojen kieliopillistumisesta*. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos, Helsingin yliopisto. Elektroninen julkaisu, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-6965-9>.
- Raevaara, L. 1997. Vierusparit – esimerkkinä kysymys ja vastaus. – Liisa Tainio (toim.), *Keskusteluanalyysin perusteet* s. 75–92. Tampere: Vastapaino.
- Searle, J. R. 1969. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Setälä, E. N. [1880] 1952. *Suomen kielen lauseoppi*. 13. painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Shore, S. 1991. A Systemic-Functional Perspective on Mood. – J. Niemi (toim.), *Papers from the 18th Finnish Conference of Linguistics* s. 235–255. Studies in Languages 24. Joensuu: University of Joensuu. Elektronisessa muodossa osoitteessa http://www.helsinki.fi/hum/skl/english/dept/shore_publications.htm.
- 1992. *Aspects of a Systemic-Functional Grammar of Finnish*. Sydney: Macquarie University. Elektronisessa muodossa osoitteessa http://www.helsinki.fi/hum/skl/english/dept/shore_publications.htm.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.
- Toivainen, J. 1980. *Inflexional Affixes Used by Finnish-Speaking Children Aged 1–3 Years*. SKST 359. Helsinki: SKS.

- 1984. *Kysymysmorfeemin ilmaantuminen suomalaislasten kieleen*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 19. Turku.
- van der Auwera, J. – Dobrushina, N. – Goussev, V. 2011. Imperative-Hortative Systems. – Dryer, Matthew S. & Haspelmath, Martin (toim.), *The World Atlas of Language Structures Online*. Munich: Max Planck Digital Library, chapter 72. Viitattu 2.5.2012. Saatavissa <http://wals.info/chapter/72>.
- Vilkuna, M. 1989. *Free word order in Finnish. Its syntax and discourse functions*. SKST 500. Helsinki: SKS.
- 2000. *Suomen lauseopin perusteet*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 90. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Edita.
- Visapää, L. 2008. *Infinitiivi ja sen infiniittisyys. Tutkimus suomen kielen itsenäisestä A-infinitivikonstruktiosta*. SKST 1181. Helsinki: SKS.
- von Wright, G. H. 1985. Keinojen ja päämäärien rationaalisuudesta. – von Wright, Georg Henrik, *Filosofisia tutkielmia* s. 169–188. Suom. Heikki Nyman. Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.

FINNISH OPTATIVE CONSTRUCTION AND ITS GRAMMATICALIZATION AS A DIRECTIVE CONSTRUCTION

Yrjö Lauranto, University of Tampere

The paper discusses clause constructions that begin with a finite verb conjugated in the 2nd person of the conditional mood but which do not accept a pronoun functioning as the subject, e.g. (1) *näk-isi-t tän* [see-COND-2PS] ‘I wish you could see this’, and (2) *tul-isi-t nyt* [come-COND-2PS now] ‘just come with us (please)’. My data consists of everyday interaction and electronically mediated conversations in the Internet.

The structures I deal with have been called optative constructions. The meaning of the optatives has been described as the wish of the speaker. The construction of type (1) is clearly an optative structure. The paper discusses one of the linguistic co-texts in which optative constructions can be found. Nonetheless, the construction of type (2) is not used in a similar way. This construction tends to be used as a persuasive expression. It can thus be seen as a grammaticalization of directivity, acting together with the imperative clause, which obviously is used much more widely than just as persuasion.

Key words: optative construction, persuasive construction, directives, grammaticalization, conditional mood.